

ΦΙΛΟΓΕΝΕΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΜΒΕΛΕΙΑΣ - ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

ΤΟΜΟΣ ΙΗ΄
ΤΕΥΧΟΣ 2

Ἡ ἀπόβαση τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ (εὐζώνων) στὴ Σμύρνη. 15 Μαρτίου 1919

ΦΙΛΟΓΕΝΕΙΑ

Πρώην «Έλληνορθόδοξος Βυζαντινός Πολιτισμός»
Τριμηνιαίο Έπιστημονικό Περιοδικό
Ίστορικής και πολιτιστικής έμβλειας – μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
ΤΟ ΚΟΙΝΩΦΕΛΕΣ ΛΟΥΡΙΔΕΙΟΝ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ - «ΜΝΗΜΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ»
ὕπο τὴν αἰγίδα
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΦΕΛΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΗΣ «ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

Ίδρυτής:
Καθηγητὴς ΟΡΕΣΤΗΣ ΑΘ. ΛΟΥΡΙΔΗΣ

Έδρα Γραφείων: Βασιλίσσης Σοφίας 12, 106 74 Αθήναι
Τηλ. καί Fax: 210 7219503
(Τόμος ΙΗ΄, Τεύχος 2, Ίούλιος - Δεκέμβριος 2016)

Έκδότης:
Ίωάννης Δ. Μπουγάτσος

Διευθυντής:
Πρωτ. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός

Τυπογραφική επίμελεια:
«ΛΥΧΝΙΑ»
Ανδραβίδας 7, 136 71, Χαμόμυλο Άχαρνών, τηλ.: 210 34 10 436, fax: 210 34 25 967
www.lyhnia.com

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Πρωτ. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ , Προέδρου τοῦ Λουριδείου Ἰδρύματος: Ὁ «Ἑλλην λόγος» στήν Ὁρθοδοξία.....	3
2. Παναγιώτου Ἰ. Μπούμη , Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: Ἡ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ὁ ρόλος τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου (βάσει ἀποφάσεων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων).....	10
3. Π. Β. Πάσχου , Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: «Καρνωτάκης»	14
4. Νικολάου Α. Ε. Καλοσπύρου , Ἱστορία καί Ἑρμηνευτική τῆς Κλασικῆς καί Βιβλικῆς Φιλολογίας (ΕΚΠΑ): Ὁ Hubert Pernot ὡς ἐκδότης.....	15
5. Γεωργίου Ἀ. Ντελόπουλου , τ. Ἐρευνητοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἱστορικοῦ, Γλωσσολόγου: Ἀπό τήν Ἀθήνα στήν Κωνσταντινούπολη μέσῳ Σμύρνης τὸ 1919 μέ τὸ «Χρυσὸ Γεφύρι» (Ἀφιέρωμα στὸν Ἐθνομάρτυρα (1922) Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο Καλαφάτη)	22
6. Εὐαγγέλου Π. Λέκκου , Θεολόγου, Νομικοῦ, τ. Δ/ντοῦ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας: Κανονικὴ καί νομικὴ προστασία τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἀπὸ τὶς ἀπαρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ ἕως σήμερα.....	26
7. Ἰωάννου Δ. Μπουγάτσου , Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Λουριδείου Ἰδρύματος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ οἰκονόμων καί οἱ ἀρχαιολογικὲς ἐνασχολήσεις	29

Ο «ΕΛΛΗΝ ΛΟΓΟΣ» ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

Πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ

Πρόεδρος τοῦ Λουριδείου Ἰδρύματος

1 Ἡ Ὁρθοδοξία ἀποτιμᾷ με ρεαλισμὸ τὸν ἀνθρώπινο λόγο, ἀναγνωρίζουσα τὴν ἀποφασιστική του σημασία γιὰ τὴν δόμηση καὶ λειτουργία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Αὐτὸ δηλώνει σὲ ἓνα ἐκπληκτικὸ γιὰ τὴν ἀκρίβεια καὶ σαφήνειά του κείμενο ὁ Μ. Βασίλειος. Πρόκειται γιὰ τὴν Ὁμιλία του «Εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῷ»¹, ποὺ ἀποτελεῖ **ἐπιτομὴ** τῆς ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας: «Τὴν τοῦ λόγου χρῆσιν δέδωκεν ἡμῖν ὁ κτίσας Θεός, ἵνα τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν ἀλλήλοις ἀποκαλύπτωμεν καὶ διὰ τὸ κοινωνικὸν τῆς φύσεως, ἕκαστος τῷ πλησίον μεταδῶμεν, ὥσπερ ἔκ τινων ταμιείων τῶν τῆς καρδίας κρυπτῶν προφέροντες τὰ βουλευματα»². Ὁ λόγος ἀποτελεῖ δῶρο τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο καὶ συντελεῖ στὴν φανέρωση τῶν ἐνδομύχων σκέψεων γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς κοινωνίας (ἐπικοινωνίας) μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ἀνθρωπολογικὴ κατοχύρωση τῆς σημασίας τοῦ λόγου δίνεται ἀπὸ τὸν ἅγιο Πατέρα στὴ συνέχεια: «Εἰ μὲν γὰρ γυμνῇ τῇ ψυχῇ διεζῶμεν, εὐθὺς ἂν ἀπὸ τῶν νοημάτων ἀλλήλοις συνεγινόμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ παραπετάσματι καλυπτομένη ἡμῶν ἡ ψυχὴ τὰς ἐννοίας ἐργάζεται, ῥημάτων δεῖται καὶ ὀνομάτων πρὸς τὸ δημοσιεῦν τὰ ἐν τῷ βάθει κείμενα»³. Ἡ συγκάλυψη τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα ἐπιβάλλει τὴν χρῆση τοῦ λόγου ὡς μέσου ἐκφράσεώς της.

Ἀλλὰ καὶ ἡ λειτουργία τοῦ λόγου περιγράφεται ἀπὸ τὸν Μ. Βασίλειο: «Ἐπειδὴ οὖν ποτε λάβηται φωνῆς σημαντικῆς ἡ ἐννοία ἡμῶν, ὥσπερ πορθμείῳ τινὶ τῷ λόγῳ ἐποχουμένη διαπερῶσα τὸν ἀέρα, ἐκ τοῦ φθεγγομένου μεταβαίνουσα πρὸς τὸν ἀκούοντα, ἐὰν μὲν εὗρη γαλήνην βαθεῖαν καὶ ἡσυχίαν, ὥσπερ λιμέσιν εὐδίοις καὶ ἀχειμάστοις, ταῖς ἀκοαῖς τῶν μανθανόντων ὁ λόγος ἐγκαθορμίζεται. Ἐὰν δὲ οἷον ζάλη τις τραχεῖα ὁ παρὰ τῶν ἀκούοντων θόρυβος ἀντιπνεύσῃ, ἐν μέσῳ τῷ ἀέρι διαλυθεὶς ὁ λόγος, ἐναυάγησεν»⁴. Συνδέεται ἔτσι ἡ φυσικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου μετὰ τὴν χρῆση του στὸ ἐκκλησιαστικὸ κήρυγμα καὶ μεταφερόμεθα στὸ κέντρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρευτικῆς πράξεως.

Υπόβαθρο, φυσικά, τῶν λόγων τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι ἡ ἀριστοτελικὴ θεωρία περὶ «ἐνδιαθέτου» καὶ «προφορικου» λόγου, τὴν ὁποία διέσωσε στὴ χριστιανικὴ διατύπωσή της ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός⁵. Ὁ λόγος ὁ προφορικὸς εἶναι, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο⁶, «νοῦς

1. Τὸ κείμενο στὴν *Ἑλληνικὴ Πατρολογία* τοῦ Migne (PG, 31 197 C - 217 B). Πρβλ. Κ.Γ. Μπόνη, *Βασιλείου τοῦ Μεγάλου εἰς τὸ «Πρόσεχε σεαυτῷ», Λόγος ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, Ἐν ἈθINAIS 1958.

2. PG 31,197C. Πρβλ. Γρηγόριος Νύσσης, PG 45, 1041.

3. PG 31, 197CD.

4. Στὸ ἴδιο.

5. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου Πίστεως Β (21) 35.

6. Βλ. Κ. Γ. Μπόνη, *ὁ.π.*, σ. 13 ἑ.

προπεμπόμενος», ὅπως ὁ ἐνδιάθετος εἶναι «λόγος ἐγκείμενος»⁷. Ἔτσι, δίδεται μιὰ σπουδαία ψυχολογικὴ ἐρμηνεία τῆς «λογικῆς» λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ πατερικὴ διδασκαλία δέχεται ὁμόφωνα τὴν μοναδικότητα καὶ ἰδιαιτερότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὰ ζῶα, διότι, πέρα ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, μόνο τὸν ἄνθρωπο προίκισε ὁ Θεὸς μὲ τὸ χάρισμα τοῦ λόγου⁸. Ἀπὸ τῆ φύση τῶν ζῶων ἀπουσιάζει ὁ λόγος σὲ ὅλες τὶς ἐκδοχές του. Γι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος καλεῖται «λογικὸς» καὶ τὰ ζῶα «ἄλογα», καὶ εἶναι ὑποχείρια στὸν ἄνθρωπο⁹. Οἱ ἄνθρωποι «διὰ λόγου τὸν Θεὸν ἐπεγνώκαμεν» καὶ «λόγῳ τὸν Κτίστην γεραίρομεν»¹⁰. Ἀπὸ τὴν καθημερινὴ χρήσι δηλαδή, ποὺ ἐπιβάλλει τὸ «κοινωνικὸν» τοῦ ἀνθρώπου, ὁ λόγος αἵρεται στὴν σφαῖρα τῆς θεογνωσίας καὶ τῆς ὁμολογίας τῆς, διὰ τῆς γραπτῆς ἢ προφορικῆς ἐκφράσεως τῶν ἐμπειριῶν τῆς. «Λόγῳ θεογνωσία κηρύττεται», κατὰ τὸν ἅγιό Γρηγόριο Νύσσης¹¹.

2. Στὴν ἀγιοπατερικὴ παράδοση γίνεται σαφέστατη ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὴ δύναμη τοῦ λόγου, μὲ τὴν ὁποία εἶναι ἐκ Θεοῦ ὀπλισμένος ὁ ἄνθρωπος, καὶ στὴν γλώσσα ὡς «σημαντικὴν» τοῦ λόγου. Τὰ ρήματα δηλαδή καὶ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα δημιουργεῖ μὲ τὴ λογικὴ του δύναμη¹² ὁ ἄνθρωπος¹³. Ὁ Θεὸς «πραγμάτων ἐστὶ δημιουργός, οὐ ρημάτων ψιλῶν»¹⁴. Ἡ γλώσσα, ὡς σύνολο ρημάτων καὶ ὀνομάτων, καὶ ὁ μηχανισμὸς τῆς διασυνδέσεώς τους εἶναι ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου. Καμμιά ἀνθρώπινη γλώσσα, συνεπῶς, δὲν δημιούργησε ὁ Θεός, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ καυχηθεῖ κάποιος λαὸς ὅτι ἡ γλώσσα του εἶναι θεόσδοτη. Ὁ Τριαδικὸς Θεὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη ὀνομάτων ἢ ρημάτων, γιὰ νὰ κοινωνήσῃ μαζί μας¹⁵. Δὲν ἀποκαλύπτεται, μιλώντας κάποια ἀνθρώπινη γλώσσα. Φανερώνεται στὸν ἄνθρωπο καὶ θεᾶται ἀπὸ τὸν θεόπτη ἄνθρωπο, ὡς ἄκτιστη «δόξα» καὶ «βασιλεία», ὡς Φῶς ὑπερφυσικὸ καὶ ὑπερουράνιο. Ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει τὴ θεοπτικὴ του ἐμπειρία μὲ τὴν γλώσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ, χωρὶς πάλι νὰ μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ ποτὲ ἡ θεοπτικὴ ἐμπειρία μὲ τὰ χρησιμοποιούμενα γιὰ τὴν ἐκφρασὴ τῆς κτιστὰ ρήματα καὶ νοήματα. Θεολογοῦμεν «ὡς ἂν ἦ δυνατόν ἐξαγγεῖλαι διὰ τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν πτωχείαν»¹⁶. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς «ὑπερέχει πάντα νοῦν», κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο, προσεγγίζεται μὲ τὴν καθαρὰν καρδίαν» (Ματθ. 5, 8), διὰ τῆς σιωπῆς: «Ἐκεῖνο γὰρ σιωπῶμεν, ὃ διὰ ρημάτων ἀδυνατοῦμεν ἐξαγγεῖλαι»¹⁷. Αὐτὸ ἐκφράζει θεόπνευστα ὁ ἅγιος Κοσμᾶς Μαΐουμᾶ στὸν Κανόνα τῶν Χριστουγέννων: «Στέργειν μὲν ἡμᾶς, ὡς ἀκίνδυνον φόβῳ, ῥᾶον σιωπῆν» («Ἐπειδὴ εἶναι ἀκίνδυνο, λόγῳ τοῦ (θεοῦ) φόβου, εὐκολότερα λατρεύουμε τὸν Θεὸ μὲ τὴν σιωπὴν (μας)».

Ἡ ποικιλία ἐξ ἄλλου τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διαιρέσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅπως διδάσκει ἡ Γραφή μὲ τὴν διήγησι γιὰ τὸν Πύργο τῆς Βαβέλ (Γεν.

7. Βλ. πατερικὰ παράλλα στοῦ Α.Δ. Δελήμπαση, *Ἡ γλώσσα τῆς Ὁρθοδοξίας*, Ἀθῆναι 1975, σ. 14 ἐ. ἐ.

8. Ἱερὸς Χρυσόστομος, PG 47, 428.

9. Γρηγόριος Νύσσης, PG 44, 1305.

10. Γρηγόριος Νύσσης, PG 44, 1345.

11. Στὸ ἴδιο.

12. Γρηγόριος Νύσσης, PG 45, 989.

13. Βλ. Γένεσι 2, 19 ἐ.

14. Γρηγόριος Νύσσης, PG 45, 1005.

15. Γρηγόριος Νύσσης, PG 45, 1041.

16. Γρηγόριος Νύσσης, PG 45, 964.

17. Γρηγόριος Νύσσης, PG 45, 1108.

κεφ. 11). Συντελεῖται, ἔτσι, ἡ διάσπαση καὶ διάθλαση τῆς μιᾶς ἀνθρώπινης γλώσσας σὲ πολλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουν τὰ πράγματα «κατὰ τὴν ἐπιχωριάζουσιν ἐν ἐκάστῳ ἔθνεϊ συνήθειαν»¹⁸. Ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ-καρδιακὴ ἐνότητα ὁδηγήθηκε ἡ ἀνθρωπότητα στὴν καρδιακὴ καὶ γλωσσικὴ σύγχυση καὶ διαίρεση. Ἡ Πεντηκοστή, μὲ τὴν «τοῦ Πνεύματος ἐπιδημίαν», θὰ εἶναι ἡ ἐπανασύνδεση τῶν ἀνθρωπίνων καρδιῶν στὴν «κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» καὶ σὲ μία γλώσσα, τὴν γλώσσα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐκφραζομένη ὡς «ἐνότητα τῆς πίστεως» καὶ κοινὴ δοξολογία. «Εἰς ἐνότητα πάντα ἐκάλεσε (ὁ Θεὸς) καὶ συμφώνως δοξάζομεν τὸ Πανάγιον Πνεῦμα». Ἡ γλωσσικὴ στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες ποικιλία μένει, ὡς καρπὸς τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ ἀποκαθίσταται ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότητα, τὴν ὁποία προσπαθεῖ, κατὰ τὸ δυνατόν, νὰ ἐκφράσει ἡ ἀτελὴς καὶ πεπερασμένη ἀνθρώπινη (ὅποιαδήποτε) γλώσσα.

3. Ἀφοῦ καμμία γλώσσα δὲν ἔχει θεία προέλευση, γι' αὐτὸ καὶ καμμία γλώσσα δὲν μπορεῖ νὰ διεκδικήσει γιὰ τὸν ἑαυτὸ της τὸν χαρακτήρα τῆς ἱερῆς γλώσσας. Εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ἢ πλάνην τῶν Τριγλωσσιτῶν ἢ Πιλατιανῶν, τὴν ὁποία ἀντιμετώπισε ὡς αἵρεση ἡ Ὀρθοδοξία στὰ πρόσωπα μεγάλων πατερικῶν μορφῶν τῆς¹⁹. Ἡ πατερικὴ παράδοση δέχεται τὴν σχετικότητα ὅλων τῶν γλωσσῶν στὴν ἐκφραση τῶν ἐμπειριῶν τῆς θείας ἀποκάλυψης. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης διαλύει, ἔτσι, κάθε ἐθνικιστικὴ θεώρηση τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσας, μὴ δεχόμενος κατ' ἀρχὴν στὸ ἐλάχιστον τὴν ἱστορικὴ προτεραιότητά της, ἀλλὰ καὶ τονίζοντας, ὅτι χρησιμοποιοῦνταν «εἰς τὸ νηπιῶδες τῶν ἄρτι τῇ θεογνωσίᾳ προσαγομένων»²⁰. Λόγω τῆς νηπιότητος τῶν ἀνθρώπων χρησιμοποιοῦνταν παιδαγωγικὰ ἢ ἀπλὴ Ἑβραϊκὴ, μέχρις οὗ τοῦ ὁ Λαὸς τοῦ Θεοῦ, «ὡς Νέος Ἰσραὴλ, χρησιμοποιοῦνται ὡς τελειότερη –ἀλλὰ πάντοτε ἀτελεῖς– γλώσσα τὴν Ἑλληνικὴν.

Στὰ ὅρια τῆς θείας συγκαταβάσεως νοεῖται καὶ ἡ γλώσσα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ γεγονὸς τῆς θείας σαρκώσεως ὑπῆρξε, ἄλλωστε, ἡ αὐτομετάφραση τοῦ Θεοῦ Λόγου στὴν ἀνθρώπινη «γλώσσα», γιὰ τὴν κοινωνίαν τοῦ ἀνθρώπου μαζί Του. Ὁ Θεὸς «αὐτεπάγγελτος» σαρκώνεται, εἰσέρχεται μέσα στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα «ἐν σαρκὶ» καὶ κοινωνεῖ μαζί μας στὴ δική μας «γλώσσα», διότι, ὅπως λέγει στὸν νυκτερικὸ Του μαθητὴ Νικοδήμου: «Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἂν εἶπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια πιστεύετε;» (Ἰω. 3, 12). Ὅπως παρατηρεῖ σχετικὰ, πάλι ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, «συμμετρεῖ ταῖς ἀνθρωπίναις ἀκοαῖς τὴν ἑαυτοῦ φωνήν» ὁ Χριστός. Ἄν, τώρα, θέλαμε μιὰ ἄλλη συσχέτιση, ἡ Μεταμόρφωση στὸ Θαβώρ ἦταν ἡ (αὐτο)ερμηνεία τοῦ Θεανθρώπου, μὲ τὴν φανέρωση τῆς θεότητάς Του.

4. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς χρησιμοποιοῖ κατὰ τὴν ἐπίγειαν δρᾶσιν Του τὶς γλώσσες τοῦ περιβάλλοντός Του (Ἀραμαϊκὴ καὶ Ἑλληνικὴ), ὅπως καὶ οἱ Μαθητὲς καὶ Ἀπόστολοί Του. Ἡ ἐβραϊκὴ παρέρχεται ὡς «σκιά» καὶ δίνει τὴ θέση της στὴν Ἑλληνικὴ Κοινὴ, ποὺ γίνεται ἡ γλώσσα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν (Μετάφραση τῶν Ο΄). Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα σὲ ὅλες τῆς τῆς ἱστορικῆς μορφῆς καὶ μετὰ τὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ γίνεται ἡ γλώσσα τῶν Πατέρων, διακονεῖ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας, στὰ ὅρια τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς Οἰκουμένης, καὶ μέσῳ αὐτῆς καλεῖ ἡ Ἐκκλησία στὴν σωτηρίαν. Ἔτσι, στὰ ὅρια τῆς

18. Ἰωάννης Δαμασκηνός, PG 94,940.

19. Γιὰ τὸ ζήτημα βλ. στοῦ Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Μαθήματα Λειτουργικῆς*, Ἐν Ἀθήναις 1986, σ. 345 ἐ. ἐ.

20. PG 45,997. Πρβλ. Α.Δ. Δελημπαση, *ὁ.π.*, σ. 32 ἐ.

Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὴν νηπιακὴ γλῶσσα, τὴν ἐβραϊκὴ, συντελεῖται ἡ μετάβασις στὴ γλῶσσα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνηλικιώσεως, τὴν ἑλληνικὴ. Εὐαγγέλιο καὶ ἑλληνικὴ γλῶσσα θὰ συνδεθοῦν ἀναπόσπαστα, ὅχι ὡς γλῶσσα μόνον ἐνὸς ἔθνους, ἀλλὰ γλῶσσα ὅλης τῆς Οἰκουμένης.

Αὕτῃ τὴν διαχρονικὴ σύνδεσις Ὁρθοδοξίας καὶ Ἑλληνικότητος ἐπισημαίνει ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν γλῶσσα, κηρύσσοντας τὴν ἀνάγκη γνώσεως τῆς Ἑλληνικῆς γιὰ τὴν κατανόησι τοῦ Εὐαγγελίου ὡς Ὁρθοδοξίας. «Ἀδελφοί μου» –ἔλεγε στὸ κήρυγμά του– «νὰ σπουδάζετε τὰ παιδιὰ σας νὰ μανθάνουν τὰ ἑλληνικά, διότι καὶ ἡ Ἐκκλησία μας εἶναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν (γλῶσσαν)...»²¹.

5. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα μὲ τὴν πρόσληψή της ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, βαπτίζεται στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα, πεθαίνει καὶ ἀναγεννᾶται, καὶ γίνεται γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας, μὲ μιὰ ἰδιαίτερότητα ὅμως, ποὺ τὴν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὰ Ἑλληνικά τοῦ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας κόσμου. Ἄν θέλαμε νὰ προσδιορίσουμε τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἐκκλησιοποιημένης ἑλληνικῆς γλώσσας, θὰ μέναμε στὰ ἀκόλουθα σημεία:

α) Ἡ ἑλληνικὴ, ὡς γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας-Ὁρθοδοξίας, εἶναι γλῶσσα **διακονικὴ καὶ ποιμαντικὴ**. Ὅπως σ' ὅλους τοὺς χώρους, ἔτσι καὶ ἐδῶ, ἡ Ὁρθοδοξία δὲν ὑποδουλώνεται στὸ πρόσλημμα. Τὸ βάρος πέφτει στὸ προσφερόμενο, στὸ μήνυμα τῆς ἀλήθειας καὶ ὅχι στὸ ἐνδύμα τοῦ. Οἱ Ἅγιοι, Πατέρες καὶ Μητέρες τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅσο καὶ ἂν κατέχουν τὸν ἑλληνικὸν λόγον, εἶναι θεοῦμενοι καὶ ὅχι ἀπλῶς πεπαιδευμένοι. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο νοεῖται ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος λόγος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «Οὐκ οὐκ ἀτιμαστέον τὴν παιδείουσιν, ἐπειδὴ οὕτω δοκεῖ τισιν»²², μὲ τὸν ὁποῖο ἀποστομώνει τοὺς «ὑπεράγαν ὀρθοδόξους», τοὺς «συντηρητικούς» τῆς ἐποχῆς του. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν θὰ διστάσει νὰ γράψῃ στὸν Σταγείριον: «Ἀττικὸς σὺ τὴν παιδείουσιν; ἀττικοὶ καὶ ἡμεῖς»²³. Ἡ γλῶσσα ὅμως οὔτε σ' αὐτόν, οὔτε σὲ κανέναν ἄλλο Πατέρα, ἀπολυτοποιεῖται ἢ θεωρεῖται καθ' ἑαυτήν, ὡς αὐτονομημένο μέγεθος καὶ ἀφορμὴ καυχήσεως. Στὸ χῶρον δὲ εἰδικὰ τῆς ἱεραποστολῆς καταξιώνεται κάθε ἀνθρώπινη γλῶσσα, καὶ ἡ ἀτελέστερη καὶ ἀπλούστερη, καὶ γίνεται φορέας τοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας (π.χ. Κορεατικὰ - Σουαχίλι).

β) Ἡ χρῆσις τῆς γλώσσας γίνεται στὴν Ἐκκλησίαν (Ὁρθοδοξίαν) χωρὶς ἰδεολογικὰς προκαταλήψεις – ἀκόμη καὶ καλλιτεχνικὰς. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Πατέρες δὲν θηρεύουν τὴν γλωσσικὴ τελειότητα γιὰ προσωπικὴ καταξίωσι. Ἡ τελειότητα τῆς γλώσσας τῶν Μεγάλων Πατέρων εἶναι ἀπλῶς καρπὸς τῆς ὑψηλῆς παιδείας τους καὶ ὅχι ἀποτέλεσμα σκοπιμότητος. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος κατακρίνει τὸ «κατεγλωττισμένον καὶ ἐντεχνον» καὶ ἐπαινεῖ «τὸ ἀπλὸν καὶ εὐγενὲς» τοῦ λόγου²⁴. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς μεγαλύτερους αἰρετικούς τῆς ἐποχῆς του, τοὺς Εὐνομιανούς (ἀκραίους Ἀρειανούς), τοὺς ἀποκαλεῖ «κομπούς τῷ λόγῳ», διότι στήριζαν τὴν «θεολογίαν» τους στὴν ὠραιολογίαν καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς ἐντυπωσιασμό. Μόνον αὐτός, ποὺ δὲν ἔχει νὰ ἀρθρώσῃ λόγον σοφίας, προσπαθεῖ νὰ ἐντυπωσιάσῃ μὲ τὴν στριφνότητα τοῦ λόγου του καὶ τὴν ἀκαταληψίαν. Καὶ στίς περιπτώσεις, ποὺ ἀπαντοῦν στὴν πατερικὴ παράδοσι ἀρχαῖκὰς μορφὰς, διακονεῖται πρωταρχικὰ ἡ Ἀλήθεια. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος π.χ. στὰ

21. Αὐγουστίνου Ν. Καντιώτου (ἐπισκ.), Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, Ἀθῆναι 1977, σ. 204, 285.

22. Ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μ. Βασίλειον, κεφ. ΙΑ'.

23. PG 37, 308.

24. Α. Δ. Δελήμπαση, ὁ.π., σ. 36-37.

Ἐπὶ τοῦ ἀντιμετωπίζει τὰ ἀντιχριστιανικὰ μέτρα τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου (ἐμπόδιζε στοὺς Χριστιανοὺς τὰ κλασσικὰ γράμματα) ἢ τοὺς χρησιμοποιοῦντας παρόμοια γλωσσικὴ μορφή Ἀπολλινάριους (πατέρα καὶ υἱό), ποὺ καθιστοῦσαν τὴν γλῶσσα μέσο αἰρετικῆς προπαγάνδας. Κινεῖται, δηλαδή, στὰ ὅρια τῆς ποιμαντικῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς (+750) θὰ μᾶς δώσει τοὺς περίφημους Ἰαμβικοὺς Κανόνες τοῦ (Χριστοῦγεννα, Θεοφάνεια, Πεντηκοστή) καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος (+638) τὰ Ἀνακρεόντειά του. Εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ ἀρχαῖζουσα ποίηση τοῦ δευτέρου, ὅπως καὶ τοῦ Γρηγορίου, δὲν πέρασε στὴν ἐκκλησιαστικὴ λατρεία τοῦ πρώτου δὲ οἱ Ἰαμβικοὶ Κανόνες –ἀληθινὰ ποιητικὰ ἀριστουργήματα– μῆπкан στὴν λατρεία ἀλλ’ ὡς «δεύτεροι» Κανόνες τῶν ἀντιστοίχων ἐορτῶν, μὲ πρώτους ἐκείνους ποὺ γράφτηκαν στὴν τρέχουσα γλῶσσα καὶ μὲ τὰ καθιερωμένα πᾶς στὴν Ἐκκλησία τονικὰ (καὶ ὄχι προσωδιακὰ) μέτρα.

Τὴν προτεραιότητα, συνεπῶς, στὴν ἐκκλησιαστικὴ λειτουργικὴ πράξις ἔχει «ἡ δύναμις τῶν ῥημάτων», ἡ ἐγκλειομένη στὰ λόγια Χάρη, καὶ ὄχι τὸ ἔνδυμα, γλωσσικὸ ἢ μουσικὸ, ἡ μορφή. Τὴν στάση δὲ τῶν θεομένων Πατέρων ἀπέναντι στὴ γλῶσσα ἐκφράζει καθοριστικὰ ἓνα ἱστορικὸ ἀνέκδοτο, συνδεδεμένο μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ἐπισκόπου Τριφυλίου (τῆς Κύπρου). Συμμετεῖχε σὲ μιὰ Θεία Λειτουργία στὴ Λήδρα, τὴν σημερινὴ Λευκωσία. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Τριφυλλίος ἦταν ἀρχαῖσθης. Ἔτσι, στὸ κήρυγμά του, τὸ γνωστὸ χωρίο τοῦ Εὐαγγελίου «ἄρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει» (Μάρκ. 2, 10) τὸ μετέβαλε σὲ «ἄρον τὸν σκίμποδά σου καὶ περιπάτει». Τότε ὁ ἅγιος Σπυρίδων σηκώθηκε, γιὰ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν σύναξη, λέγοντας, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἀνεχθεῖ τὸ νὰ ντρέπεται κανεὶς νὰ χρησιμοποιήσει τὴν γλῶσσα, ποὺ δὲν ντράπηκε ὁ ἴδιος ὁ Θεός, στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, νὰ χρησιμοποιήσει²⁵.

γ) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα ἔχει **σαφήνεια** καὶ **ἀπλότητα**. Ὡς ἱστορικὴ σάρκα τοῦ «θείου λόγου» εἶναι καὶ αὐτὴ «χωρὶς ἁμαρτίας», ὅπως ἡ «ἀνθρωπότητα» (ἀνθρωπίνη φύσις) τοῦ Χριστοῦ. Αποφεύγεται ὁ ἐντυπωσιασμὸς πρὸς ὁποιαδήποτε κατεύθυνση. Ὁ λόγος τῆς Ὁρθοδοξίας πρέπει νὰ περνᾷ ἀπὸ τίς ἀκοὲς στὴν καρδιὰ τῶν ἀκουόντων, ἀβίαστα καὶ ἄμεσα. Γι’ αὐτὸ καὶ ἡ (πατερικὴ) Ὁρθοδοξία ἀπευθύνεται στὴν γλῶσσα (ἀπὸ κάθε ἄποψη) κάθε ἀνθρώπου. Συγκαταβαίνει αὐτῇ, κατὰ τὸ θεῖο παράδειγμα, στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν προσληπτικὴ του δύναμη. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀνακύπτει τὸ πρόβλημα τῶν μεταφράσεων στὴν Λατρεία. Ἡ «κατανόηση» δὲν εἶναι καρπὸς τῆς μεταφράσεως (μεταγλωττίσεως) τῶν κειμένων, ἀλλὰ λειτουργικῆς ἐμπειρίας (πρβλ. τοὺς «φιλακόλουθους» τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη) καὶ ἐμπειρικῆς, τοῦλάχιστον, θεολογικῆς γνώσης. Ἄν λέιπουν αὐτὲς οἱ προϋποθέσεις, καὶ ὁ σοφότερος πανεπιστημιακὸς φιλόλογος δὲν θὰ μπορεῖ νὰ συλλάβει τὸ «ἀπόθετον κάλλος», τὸ θεολογικὸ νόημα τοῦ κειμένου.

δ) Ὑπάρχει μιὰ λανθασμένη ἐντύπωση, καλλιεργουμένη ἰδιαίτερα σὲ ἐθνικιστικοὺς κύκλους, ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία ὀφείλει τὴν αἴγλη τῆς στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλοσοφία, λησμο-

25. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, PG 67, 889: «Συνάξεως δὲ ἐπιτελουμένης, ἐπιτραπεὶς Τριφυλλίος διδάξει τὸ πλῆθος, ἐπεὶ τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο παράγειν εἰς τὸ μέσον ἐδέησε, τὸ, «ἄρόν σου τὸν κράββατον καὶ περιπάτει», σκίμποδα ἀντὶ τοῦ κραββάτου μεταβαλὼν τὸ ὄνομα, εἶπε. Καὶ ὁ Σπυρίδων ἀγανακτήσας· οὐ σύ γε, ἔφη, ἀμείνων τοῦ κραββάτου εἰρηκότος, ὅτι ταῖς αὐτοῦ λέξεσιν ἐπαισχύνῃ κεχρησθαι; Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἀπεπήδησε τοῦ ἱερατικοῦ θρόνου, τοῦ δήμου ὀρώντος».

νώντας ότι ή ελληνικότητα στην Έκκλησία δέν είναι μέγεθος αὐθυπόστατο, ἀλλά «μέσο» καί ὄργανο, μεταπλασσόμενο μέσα στην ἁγιοπνευματική Χάρη. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, συνοψίζοντας ὅλη τήν σχετική πατερική στάση, ἐπισημαίνει κατηγορηματικά: «Κᾶν τις τῶν Πατέρων τὰ αὐτὰ τοῖς ἔξω φθέγγηται, μᾶλλον ἐπὶ τῶν ῥημάτων μόνον, ἐπὶ δὲ τῶν νοημάτων πολὺ τὸ μεταξύ»²⁶. Ὁ ἐλληνικὸς λόγος γίνεται λόγος τῆς Έκκλησίας, ἐκκλησιαστικός.

Έκπληκτική εὐτολμία –γιὰ νὰ σταθοῦμε στὰ σημαντικότερα παραδείγματα– δείχνει ή χρήση ἀπὸ τοὺς Πατέρες τοῦ δ' αἰῶνα τοῦ ὅρου λ.χ. «ὁμοούσιος». Δέν ὑπῆρχε περισσότερο δι-αβεβλημένος θεολογικὰ ὅρος ἀπὸ αὐτόν, ἀφοῦ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ φοβερὺς αἰρετικούς, προδρόμους τοῦ Ἀρείου, ὅπως ὁ Σαβέλλιος λ.χ. Καί ὁμως αὐτὸς ὁ τόσο κακὸς ὅρος γίνεται ἐκκλησιαστικὸς κατ' ἐξοχὴν γιὰ τὴν διατύπωση τῆς σχέσεως τῶν ἁγιοτριαδικῶν Προσώπων. Δέν σημαίνει πιά «μία οὐσία καὶ ἓνα πρόσωπο», ἀλλὰ τὰ τρία θεῖα Πρόσωπα κατέχουν ὁμοῦ τὴν μία θεῖα οὐσία. Ἀνατινάζεται ἔτσι κυριολεκτικὰ ή αἰρετική νοηματοδότηση τοῦ ὅρου.

6. Στὴ συνάφεια ὁμῶς αὐτὴ ἀνακύπτει ἓνα ἐρώτημα: Τί γίνεται μὲ τις μεταφράσεις; Ὅσο καὶ ἂν τὸ πρωτότυπο (κάθε πρωτότυπο) εἶναι ἀναντικατάστατο –αὐτὸ εἶναι φιλολογικὸς νόμος– κάθε μετάφραση γίνεται ἐκκλησιαστικὰ δεκτὴ στὸ ποιμαντικὸ ἔργο τῆς Έκκλησίας. Ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τὸ πρωτότυπο στὴ μετάφραση εἶναι ἓνα εἶδος μετενσαρκώσεως τοῦ «θείου λόγου» στὴν συγκεκριμένη ἀνθρώπινη πραγματικότητα, κάτι ποὺ ποτὲ δέν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ ή Ὁρθοδοξία. Τὸ ἀναντικατάστατο ὁμως τοῦ ἐλληνικοῦ πρωτοτύπου συναρτᾶται μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν πλαστικότητα τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου, ὅπως θὰ παρατηρήσει ὁ πρῶτος Γενάρχης τῆς ὑπόδουλης Ρωμηροσύνης, Γεννάδιος Σχολάριος. «Ἡ τῶν Ἑλλήνων φωνὴ πολὺ εὐρυχωρότερα τῆς Λατίνων καὶ σαφεστέρα...»²⁷.

Στὴν Έκκλησία δέν μπορούμε, συνεπῶς, νὰ μιλοῦμε γιὰ «ἐθνικὲς» γλώσσες, ἀλλὰ γιὰ γλώσσα ἐκκλησιαστική, ὑπερεθνική, ποὺ ὑπερβαίνει γενικὰ ὅλες τις καθιερωμένες χρήσεις καὶ ὅλα τὰ αὐτονόητα. Αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ θέση τῆς Ἑλληνικῆς στὴ ζωὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ὅλες οἱ μορφὲς τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου καταφάσκονται ἐκκλησιαστικὰ, ἀνάλογα μὲ τις ποιμαντικὲς ἀνάγκες. Ἡ Έκκλησία χρησιμοποίησε τὴν κοινὴ (ἐλληνιστική) γλώσσα στὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἀργότερα ὁμως οἱ Πατέρες θὰ γίνουν ἀττικότεροι, ἀνάλογα μὲ τὴν σχολικὴ τους παιδεία καὶ τὴν γλώσσα τοῦ περιβάλλοντός τους. Τὸ πατερικὸ ὁμως κήρυγμα εἶναι πάν-τοτε σὲ γλώσσα ἀπλούστερη καὶ εὐληπτότερη. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ή πατερικὴ προσαρμο-στικότητα εἶχε μιὰ συγκεκριμένη αἰτία: τὴν αἰρετικὴ πρόκληση. Πρῶτοι οἱ Γνωστικοὶ καὶ τὰ Ἀπόκρυφα χρησιμοποίησαν λαϊκότερη γλωσσικὴ μορφή, ἀποβλέποντας στὴν διάδοσή τους.

Αὐτὸ θὰ ἐπαναληφθεῖ καὶ στὰ νεώτερα χρόνια. Ὅταν οἱ δυτικὲς προπαγάνδες ἄρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν ἀπλούστερη γλωσσικὴ μορφή, ή Έκκλησία καταφεύγει καὶ αὐτὴ στὸν δημῶδη λόγο, γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὸ πλήρωμα καὶ νὰ ἀποκρούσει τὸν κίνδυνο. Ἡ Ἐθναρχία τῶν Ὁρθόδο-ξων Πατριάρχων βρῆκε τὴν χρυσὴ τομὴ: ή λατρεία διατηρεῖ τὴν γλωσσικὴ μορφή της (πρωτό-τυπο), τὸ κήρυγμα ὁμως γίνεται σὲ ἀπλὴ γλωσσικὴ μορφή (δημοτική)²⁸. Κλασσικὸ παράδειγμα

26. Περὶ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων Α' 1, 11.

27. PG 160, 698.

28. Βλ. π. Γ.Δ. Μεταλληνοῦ, *Τὸ Ζήτημα τῆς Μεταφράσεως τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰς τὴν Νεοελληνικὴν κατὰ τὸν ΙΘ' αἰ.*, Ἀθῆναι 2004², σ. 43 ἐπ.

σ' αὐτὴ τὴν «συγκατάβαση» πάλι ὁ Πατροκοσμᾶς. Κατεῖχε ὑψηλὴ παιδεία γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Στὸ κήρυγμά του ὁμως χρησιμοποιοῦ τὸν γλωσσικὸ κώδικα τοῦ μέσου Ρωμηοῦ, πλουτίζοντάς τον μὲ ἐκφράσεις ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὴν Λατρεία, προσιτὲς ὡς ἀκούσματα στὸ λαϊκὸ αἶσθη-
τήριο. Πρόκειται γιὰ ἓνα «ἐθνικὸ δημοτικισμό», χωρὶς ταξικὸ χαρακτήρα.

7. Ὁ Πατροκοσμᾶς, πιστεύω, λειτουργεῖ ἐκκλησιαστικὰ καὶ γι' αὐτὸ γιὰ μᾶς καὶ «ἐθνικά», καὶ σὲ μιὰ ἄλλη κατεύθυνση. Διασώζει τὴν συνέχεια τοῦ ἐλληνικοῦ-ἐκκλησιαστικοῦ λόγου. Ἀκόμη, ἀνοιξε ἓνα δρόμο ποὺ προφυλάσσει ἀπὸ τὴν πώλωση, τεχνητὴ ὁπωσδήποτε, ἀνάμεσα στὴν δημοτικὴ καὶ καθαρεύουσα, ποὺ μᾶς ἐπέβαλαν ἀπὸ τὰ γραφεῖα τοὺς ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Ψυχάρης, ἄγευστοι καὶ οἱ δύο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας.

Τὸ ἔργο αὐτὸ τῆς διακοπῆς τῆς συνέχειας τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου ἀσκοῦσαν μὲ τὸν δικό τους τρόπο καὶ οἱ προτεσταντικὲς μεταφράσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς τὸν 19ον αἰῶνα. Καλλι-
εργοῦσαν στὸν Ἑλληνικὸ λαὸ τὴν συνείδηση ὅτι ἡ νεοελληνικὴ μετάφραση εἶναι τὸ ἁγιο-
γραφικὸ κείμενο. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ συνεχίζεται, δυστυχῶς, ἀπὸ τὴν Βιβλικὴ Ἑταιρεία ὡς
σήμερα, ὑποβάλλεται δὲ καὶ ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα συνευδοκοῦν στὴν
κυκλοφορία τῆς Μεταφράσεως χωρὶς τὸ πρωτότυπο γιὰ λόγους οἰκονομίας, λησμονώντας
ὁμως ὅτι γιὰ τὸν Ἑλληνισμό παραθεώρηση τοῦ πρωτοτύπου τῆς Καινῆς διαθήκης εἶναι καὶ
πρόβλημα ἐθνικὸ, διότι ἀναιρεῖται ἡ συνέχεια τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ ἡ γλώσσα τοῦ
Εὐαγγελίου, ποὺ γέννησε τὴν νεοελληνικὴ γλωσσικὴ μορφή.

Οἱ ἐπιχειροῦντες καινοτομίες στὴν Λατρεία, ὅποιοι καὶ ἂν εἶναι, εἴτε παρασυρόμενοι, εἴτε
ἐν γνώσει τοὺς, συμπράττουν μὲ τοὺς ὁπαδοὺς καὶ «πράκτορες» τῶν ξένων προπαγανδῶν,
συμβάλλοντας στὴν διάσπαση τῆς ἱστορικῆς συνέχειας τῆς γλώσσας μας. Εἶναι μάλιστα
τραγικὸ νὰ ἀπαξιῶνουμε οἱ Ἕλληνες τὴν κιβωτὸ τῆς γλώσσας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ μας, ποὺ
εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ λατρεία, μὲ τὴν παιδαριώδη ψευδαἰσθηση ὅτι, ἂν μεταφρασθοῦν τὰ
κείμενα τῆς Λατρείας, θὰ συρρεῦσει ὁ κόσμος –καὶ μάλιστα οἱ Νέοι– στὴ Λατρεία. Δὲν εἶναι
ἡ γλωσσικὴ μορφή τοῦ λατρευτικοῦ λόγου ποὺ ἀπομακρύνει τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν
ἐκκλησία, ἀλλ' ἡ ἀσυνέπεια, ἡ ἀπουσία γνησιότητας καὶ ἀγωνιστικότητας καὶ ἡ σύμπραξή
μας μὲ τὶς δυνάμεις τῆς Νέας Ἐποχῆς (πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ), ποὺ καταπιέζουν τὸν
ἄνθρωπο καὶ ἀλλοτριώνουν τὴν κοινωνία.

Ἡ Ἐκκλησία-Ὁρθοδοξία σώζει καὶ στὸ θέμα τῆς γλώσσας τὸν Ἑλληνισμό καὶ ὅχι ὁ
Ἑλληνισμὸς τὴν Ὁρθοδοξία. Ἡ Ἐκκλησία γίνεται κυματοθραύστης τῶν ἐπιβουλῶν ἐναντίον
τῆς γλώσσας μας. Διότι ὅχι μόνον καταφάσκει καὶ συντηρεῖ τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα σ' ὅλη τὴν
ἱστορικὴ της διαχρονία, ἀλλὰ καὶ διασώζει καὶ μεταδίδει τὰ ἀκούσματα τοῦ καθαροῦ ἐλλη-
νικοῦ λόγου. Δὲν εἶναι γλώσσα ποὺ διδάσκεται μέσω τῶν κειμένων, ἀλλὰ ζωντανὴ ἐκκλη-
σιαστικὴ γλώσσα ποὺ λαλεῖται καὶ ψάλλεται στὴν ἐκκλησιαστικὴ λατρεία. Ἡ πορεία τοῦ
ἔθνους μας σήμερα, μέσα στὴν χοάνη τῆς Νέας Ἐποχῆς, πείθει ἀναντίρρητα ὅτι ἡ Ἐκκλη-
σία μὲ ὅλη τὴν ζωὴ καὶ κίνησή της εἶναι ὁ χῶρος, στὸν ὁποῖο θὰ σωθεῖ ἡ μπορεῖ νὰ σωθεῖ
ἡ γλώσσα μας. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μόνον στὴν ἐκκλησιαστικὴ Λατρεία θὰ παρέχεται ἡ δυνα-
τότητα ἁμεσης ἐπαφῆς καὶ κοινωνίας μὲ τὸν «Ἕλληνα λόγο», τὴν γλωσσικὴ μας παράδοση.
Διότι ἡ ἐκκλησιαστικὴ λατρεία θὰ διασώζει τὰ ἀκούσματα τοῦ αὐθεντικοῦ ἐλληνικοῦ λόγου
μέσα στὴν ἀκατάλυτὴ συνέχειά του.

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ (βάσει αποφάσεων των Οικουμενικών Συνόδων)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΜΠΟΥΜΗΣ

Όμότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Εν πρώτοις πρέπει νά σημειώσουμε ότι ἡ Ἐκκλησία γενικῶς ὡς Οἰκουμενικές Συνόδους δέχεται τίς ἐξῆς:

- 1) Τήν Α΄ (325) στή Νίκαια τῆς Βιθυνίας,
- 2) Τήν Β΄ (381) στήν Κωνσταντινούπολη,
- 3) Τήν Γ΄ (431) στήν Ἐφεσο,
- 4) Τήν Δ΄ (451) στή Χαλκηδόνα,
- 5) Τήν Ε΄ (553) στήν Κωνσταντινούπολη,
- 6) Τήν ΣΤ΄ (681-691) στήν Κωνσταντινούπολη,
- 7) Τήν Ζ΄ (787) στή Νίκαια τῆς Βιθυνίας.

Μερικοί κάνουν λόγο καί γιά Η΄ (879-80) καί γιά Θ΄ (1351) Οἰκουμ. Συνόδους, ἀλλά αὐτές δέν ἔχουν γίνει δεκτές οὔτε ἔχουν ἀναγνωρισθεῖ καθολικῶς ἀπό τήν Ἐκκλησία ὡς Οἰκουμενικές.

Βασιζόμαστε στίς Οἰκουμενικές Συνόδους, γιατί οἱ ἀποφάσεις τους (δογματικοί ὅροι καί κανόνες) εἶναι ἀλάθητες, ἀφοῦ ἐκπροσωποῦν τήν καθόλου Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ-Χριστοῦ, ἡ ὁποία εἶναι «στῦλος καί ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας» (Α΄ Τιμ. 3,15).

Πρός ἐνίσχυση αὐτῶν ἀναφέρουμε καί τό γεγονός ὅτι διά τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἔκλεισε καί ὁ κανόνας (ὁ κατάλογος) τῶν θεοπνεύστων καί θείων βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Καί ὅταν λέμε ὅτι οἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων εἶναι ἀλάθητες ἐννοοῦμε καί κατά τό γράμμα καί κατά τό πνεῦμα, τό νόημα. Τό γράμμα εἶναι ὁ φορέας τοῦ πνεύματος καί κάθε ἀλλαγὴ τῶν λέξεων ἢ τῶν συλλαβῶν μπορεῖ νά ἀλλάξει τό νόημα τῆς προτάσεως. Γι' αὐτό καί ἡ μὴ ἀκριβὴς ἀπόδοση καί μετάφραση ἐνός πρωτοτύπου κειμένου σέ ἄλλη γλῶσσα ἢ γλωσσικό ἰδίωμα, εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνη γιά τήν ὀρθή ἀπόδοση τοῦ νοήματος τοῦ πρωτοτύπου.

Φυσικά ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν ὀρθή καί ἀλάθητη διατύπωση μιᾶς ἀληθείας στό πρωτότυπο εἶναι καί ἡ ὕπαρξη πλούσιας γλώσσας, μέ λεπτές γλωσσικές, λεκτικές καί γραμματικές, διακρίσεις. Γι' αὐτό καί ἡ Ἁγία Γραφή καί οἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων γράφτηκαν-διατυπώθηκαν στήν Ἑλληνική γλῶσσα, γιατί τότε στήν ἐποχή τους ἡ ἑλληνική (κοινή) γλῶσσα εἶχε τή δυνατότητα αὐτή.

Ἀσφαλῶς ὅταν σημειώνουμε ὅλα τὰ ἀνωτέρω γιά τίς Οἰκουμενικές Συνόδους δέν ὑποστηρίζουμε ὅτι οἱ ἀποφάσεις ὅλων τῶν τοπικῶν Συνόδων ἢ οἱ γνώμες ὅλες τῶν Ἐκκλησια-

στικῶν Πατέρων εἶναι λανθασμένες, ἀλλά λέμε ὅτι δέν μποροῦν νά διεκδικήσουν τό ἀλάθη-
το, τουλάχιστον ἕως ὅτου ἐπικυρωθοῦν ἀπό μία Οἰκουμενική Σύνοδο.

Ἐπίσης προφανῶς, ὅταν σημειώνουμε ὅλα τὰ ἀνωτέρω γιά τή γλῶσσα καί τίς μεταφρά-
σεις ἀπό τό πρωτότυπο, δέν σημαίνει ὅτι δέν μποροῦμε νά ἀποδώσουμε τό νόημα τοῦ πρω-
τοτύπου σήμερα ὀρθῶς. Ὡστόσο εἶναι ἀπαραίτητο ὁ μεταφραστής νά γνωρίζει πολύ καλά
καί τίς δύο γλῶσσες καί ἐπὶ πλέον τό μεταφρασμένο (ἢ παραφρασμένο) κείμενο νά ἔχει καί
τὴν ἔγκριση τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας. Φυσικά ἡ ἐπίκληση τῆς θείας βοηθείας
εἶναι «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ» στίς προσπάθειες καί διαδικασίες αὐτές.

Μετά ἀπό αὐτά, θά λέγαμε τὰ εἰσαγωγικά, ἐρχόμαστε στή διδασκαλία τῶν Οἰκουμενικῶν
Συνόδων σχετικά μέ τή γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπό τή Θεοτόκο.

Α) Ἡ Α΄ Οἰκουμ. Σύνοδος ὁμολογεῖ: «Πιστεύω ... (εἶναι τό Σύμβολο τῆς Πίστεως). Καί
εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ τόν μονογενῆ, τόν ἐκ τοῦ Πατρός γεν-
νηθέντα πρό πάντων τῶν αἰώνων, Φῶς ἐκ Φωτός, Θεόν ἀληθινόν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννη-
θέντα οὐ ποιηθέντα ὁμοούσιον τῷ Πατρί δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο».

Ἐδῶ μιλάει γιά τὴν προαιώνιο γέννηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς
Ἀγίας Τριάδος, ὁ ὁποῖος εἶναι Θεός ἀληθινός, ὅπως καί ὁ Πατήρ καί ἀσφαλῶς ὁμοούσιος μέ
τόν Πατέρα. Αὐτὴ εἶναι ἡ θεία φύση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Καί συνεχίζει ἡ Σύνοδος: «Τόν δι' ἡμᾶς τούς ἀνθρώπους καί διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καί σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καί Μαρίας τῆς Παρθέ-
νου καί ἐνανθρωπήσαντα».

1) Τό ἄρθρο αὐτό ἀναφέρεται στήν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μιλάει γιά
τὴν κάθοδό Του ἀπό τούς οὐρανοὺς στή γῆ καί τή σάρκωσή Του «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καί
Μαρίας τῆς Παρθένου».

2) Αὐτό ἔπραξε «γιά μᾶς τούς ἀνθρώπους καί γιά τή δική μας σωτηρία» ἀπό τίς συνέπειες
τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων στήν ἁμαρτία.

3) Ὅταν μιλάμε γιά σάρκωση ἐννοοῦμε τή σύλληψη ἀπὸ τὴν Παρθένο Μαρία, ἀπὸ τὴν
ὁποία ἔλαβε μέ τὴν ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τὴν ἀνθρώπινη φύση (σῶμα, σάρκα
καί ψυχή). «Ἐνηνθρώπησε». Ἔτσι ἡ θεία φύση, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, ἔλαβε καί τὴν ἀνθρώπινη
φύση, καί ἔγινε «διπλοῦς τὴν φύσιν».

4) Ἐπίσης μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ Μαρία Θεοτόκος ἦταν παρθένος, ὅταν σαρκώθηκε ὁ Ἰη-
σοῦς Χριστός. Ἔτσι ὁ Ἰησοῦς Χριστός μέ τό νά λάβει τὴν ἀνθρώπινη φύση «ἐκ Πνεύματος
Ἁγίου (ὄχι ἀνδρός) καί Μαρίας τῆς Παρθένου» δέν ἔφερε, δέν εἶχε, τό προπατορικό ἁμάρτη-
μα, ὅπως τό κληρονομοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι.

Β) Ἐπειδὴ ἡ Β΄ Οἰκουμ. Σύνοδος δέν πρόσθεσε ἄλλο ἄρθρο γιά τό θέμα τῆς Γεννήσεως
τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πηγαίνουμε στήν Γ΄ Οἰκουμ. Σύνοδο.

Γ) Ἀκολουθῶς, λοιπόν, ἐρχόμαστε στήν Γ΄ Οἰκουμ. Σύνοδο. Ἡ ἐκθεση πίστεως τῶν «δι-
αλλαγῶν» αὐτῆς διαλαμβάνει καί τὰ ἑξῆς: «Ὁμολογοῦμεν τοιγαροῦν τόν Κύριον ἡμῶν Ἰη-
σοῦν Χριστόν, τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ τόν μονογενῆ, Θεόν τέλειον καί ἄνθρωπον τέλειον ἐκ
ψυχῆς λογικῆς καί σώματος, πρό αἰώνων μέν ἐκ τοῦ Πατρός γεννηθέντα κατὰ τὴν Θεότητα,
ἐπ' ἐσχάτων δέ τῶν ἡμερῶν τόν αὐτόν δι' ἡμᾶς καί διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας

τῆς παρθένου κατά τὴν ἀνθρωπότητα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν αὐτὸν κατά τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατά τὴν ἀνθρωπότητα· δύο γὰρ φύσεων ἔνωσις γέγονεν· δι' ὃ ἓνα Χριστόν, ἓνα υἱόν, ἓνα κύριον ὁμολογοῦμεν.

Κατὰ ταύτην τὴν τῆς ἀσυγχύτου ἐνώσεως ἔννοιαν ὁμολογοῦμεν τὴν ἁγίαν παρθένον Θεοτοκόν διὰ τὸ τὸν Θεὸν Λόγον σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπῆσαι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως ἐνῶσαι ἑαυτῷ τὸν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν»¹.

Ἡ Γ' Οἰκουμ. Σύνοδος ἀναλυτικότερα ἐκδιδάσκει, ἀφοῦ καὶ υἰοθετεῖ τὰ τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου:

1) Ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι καὶ Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος.

2) Τὸ τέλειος ἄνθρωπος σημαίνει ὅτι ἔλαβε λογικὴ ψυχὴ καὶ σῶμα. Τὸ «τέλειος» δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴ σωματικὴ διάπλαση ἢ ἀρτιμέλεια.

3) Τέλειος Θεὸς εἶναι ἐπειδὴ γεννήθηκε ἀπὸ Πατέρα Θεόν καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἐπειδὴ γεννήθηκε ἀπὸ ἄνθρωπο, τὴν Παρθένο Μαρίαν μὲ τὴν ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

4) Τὸ τέλειος ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ ὁμοούσιο πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα καὶ μὲ τὸ ὁμοούσιο (σῶμα-ψυχὴ) πρὸς τὸν ἄνθρωπο μητέρα.

5) Οἱ δύο αὐτές φύσεις, ἡ Θεότητα καὶ ἡ ἀνθρωπότητα ἐνώθηκαν ἀσυγχύτως στὸν ἓνα Χριστό, στὸ πρόσωπο καὶ τὴν ὑπόστασι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

6) Γι' αὐτὸ καὶ λέγεται καὶ Θεοτόκος, γιατί ἔτεκε τὸ Χριστὸ πού ἦταν καὶ εἶναι καὶ Θεός.

7) Ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς συλλήψεως τῆς Θεοτόκου ἐνώθηκε ἡ θεία φύση μὲ τὴν ἀνθρώπινη.

8) Ἡ ἀνθρώπινη φύση τοῦ Ἰησοῦ λέγεται καὶ ναός, ὁ ὁποῖος ἐλήφθη ἀπὸ τὴν Θεοτόκου. Πρβλ. Α' Κορ. 3,16 καὶ Α' Κορ. 6,19.

9) Ἐντύπωση ἴσως προξενεῖ στὸ κείμενο αὐτὸ τῆς Γ' Οἰκουμ. Συνόδου ἡ μὴ ἀναφορὰ στὴν ἐπενέργεια τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου κατὰ τὴ σάρκωση καὶ ἐνανθρώπηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ παρὰ μόνο ἀναφέρεται ἡ προσφορά τῆς Θεοτόκου.

10) Νομίζουμε ὅτι μποροῦμε νὰ δώσουμε τὴν ἐξῆς ἐξήγηση: Ὅτι ἐκτός τῆς προσφορᾶς τῆς σάρκας ἐκ μέρους τῆς Θεοτόκου ἔχουμε ἐπὶ πλέον καὶ τὴν ἐμψύχωση τοῦ σαρκωθέντος Ἰησοῦ διὰ μέσου αὐτῆς ἐκ μέρους ὅμως τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου.

Δ) Ἡ Δ' Οἰκουμ. Σύνοδος ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐπικυρώνει τὴ διδασκαλία τῶν προηγούμενων Οἰκουμ. Συνόδων, ὅπως καὶ ὀφείλει. Κάθε νέα Οἰκουμ. Σύνοδος ὀφείλει νὰ ἀκολουθεῖ καὶ νὰ συνεχίζει τὶς προηγούμενες Οἰκουμενικὲς Συνόδους (Ὁρθόδοξη κανονικὴ ἀρχή).

Ε) Ἀκολουθῶς ἔχουμε τὰ ἐξῆς ὡς ἐπιβεβαιωτικὰ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἀπὸ τὴν Ε' Οἰκουμ. Σύνοδο (553 μ.Χ.). Συγκεκριμένως στὸ β' ἀναθεματισμὸ τῶν «τριῶν κεφαλαίων» ἀναφέρει: «Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ, τοῦ Θεοῦ Λόγου εἶναι τὰς δύο γεννήσεις, τὴν τε πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς ... τὴν τε ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ... σαρκωθέντος ἐκ τῆς ἁγίας ἐνδόξου Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ γεννηθέντος ἐξ αὐτῆς ... »².

Ἐπίσης στὸν δ' ἀναθεματισμὸ ἀναφέρεται: «Εἴ τις ... οὐχ ὁμολογεῖ τὴν ἔνωσιν τοῦ Θεοῦ

1. Ἰω. Καρμίρη, *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας* (στὸ ἐξῆς ΔΣΜ), τόμ. Α' ¹, ἐν Ἀθήναις 1960, σελ. 149 [2154-155].

2. Ἰω. Καρμίρη, ΔΣΜ, I ¹, σελ. 174.

Λόγου πρὸς σάρκα ἐμψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ κατὰ σύνθεσιν ἡγουν καθ' ὑπόστασιν γεγενῆσθαι...»³.

1) Ἡ Ε' Οἰκουμ. Σύνοδος ἀκολουθώντας τὶς προηγούμενες ἐκδιδάσκει καὶ θά λέγαμε ὅτι ἐπιβάλλει (δι' ἀναθεματισμῶν) τὰ ἐξῆς προσθέτοντας καὶ μερικές διαφωτιστικές ὁρολογίες:

2) Χαρακτηρίζει τὴ Θεοτόκο Μαρία καὶ ἀειπάρθενο, πού σημαίνει ὅτι ἦταν καὶ ἔμεινε παρθένος καὶ πρὸ καὶ κατὰ καὶ μετὰ τὸν τόκο, καὶ μετὰ τὴ γέννηση, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3) Ἐπίσης διακηρύσσει ὅτι ἡ ἔνωση τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐγίνε «πρὸς σάρκα ἐμψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ». Ἔτσι μὲ τὸ «ἐμψυχωμένη σάρκα» καταλαβαίνουμε γιατί παραλείπει (καὶ αὐτὴ ἡ Σύνοδος) τὴν ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴ σάρκωση τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἀναφέρει μόνο τὴν προσφορά τῆς Θεοτόκου.

4) Ὅτι ἡ ληφθεῖσα σάρκα ἦταν ἤδη ἐμψυχωμένη ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς σαρκώσεως-συλλήψεως εἶναι λογικό. Γιατί δὲν εἶναι δυνατόν νά εἰσηλθε ἡ ψυχὴ στό σῶμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν ὑστέρων, μετὰ τὴν ἔνωση τῶν δύο φύσεων, ἀφοῦ κατὰ τὴν ἔνωση αὐτὴ ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἦταν καὶ τέλειος ἄνθρωπος.

5) Ἡ ἔνωση τῶν δύο φύσεων ἐγίνε «κατὰ σύνθεσιν ἡγουν (= δηλαδή) καθ' ὑπόστασιν, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἔτσι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἦταν «διπλοῦς τὴν φύσιν ἀλλ' οὐ τὴν ὑπόστασιν», δηλ. ἦταν ἓνα πρόσωπο καὶ μία ὑπόσταση ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύλληψή Του καὶ τὴ σάρκωσή Του.

ΣΤ) Καὶ ἐρχόμαστε στὴν ΣΤ' Οἰκουμ. Σύνοδο. Αὐτὴ διδάσκει καὶ συγχρόνως διακηρύσσει ὅτι «Ἐπομένη τε ταῖς τε ἀγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς πέντε Συνόδοις ... ὁμολογεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν ... Θεόν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς τὸν αὐτόν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος ... τὸν πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτόν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, τῆς κυρίας καὶ κατὰ ἀλήθειαν Θεοτόκου, κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα»⁴.

Κάνοντας τὸ συνδυασμὸ τῶν κειμένων τῆς Α' καὶ ΣΤ' Οἰκουμ. Συνόδων συμπεραίνουμε ὅτι τὸ «σαρκωθέντα» καὶ «γεννηθέντα» εἶναι ἰσοδύναμα. Τό πολὺ νά δεχθοῦμε ὅτι τὸ «σαρκωθέντα» σημαίνει τὸν τρόπο καὶ τὸ γεννηθέντα τὸ ἀποτέλεσμα. Ἐφ' ὅσον καὶ ἀπὸ τὸ «σαρκωθέντα» τῆς Α' καταλήγουμε στὴν ἐνανθρώπηση καὶ ἀπὸ τὸ «γεννηθέντα» τῆς ΣΤ' στό ἀνθρωπότητα (τ. ἔ. στὴν ἐνανθρώπηση) συμπεραίνουμε τὴν ταυτοσημία τους.

Ὅλα αὐτὰ ἐγίναν πρὸς χάριν ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας, ὅλης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, σώματος καὶ ψυχῆς καὶ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐπραγματοποιήθηκαν γιὰ ὅλους ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους «καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν», ὅπως προηγουμένως εἶχε βεβαιώσει καὶ ἡ Α' Οἰκουμ. Σύνοδος.

Ἔτσι ἐπαληθεύεται καὶ ἡ κανονικὴ ἀρχὴ ὅτι στίς Οἰκουμενικές Συνόδους (στίς ἀποφάσεις τους, ὅχι στὰ πρακτικά γενικῶς, ὅπου ὑπάρχουν καὶ προσωπικὲς γνώμες) ἔχουμε ἀκολουθία, συμφωνία καὶ ἐνότητα. Καὶ γι' αὐτό οἱ ἀποφάσεις τῶν 7 Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀποτελοῦν τὸ ἐδραῖωμα καὶ τὴ βάση τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας τῆς Μίας, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

3. Ὁ.π., σελ. 175.

4. Ἰω. Καρμίρη, ΔΣΜ, 11, σελ. 187.

ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

Στὸ Μιχ. Αὐδίκο

Ταλαίπωρο πουλί! Ποιά καταιγίδα σ' ἄρπαξε
καὶ ποιὸς ἀνεμοστρόβιλος σὲ σήκωσε
καὶ σ' ἔφερε –χωρὶς ἰδανικά, καὶ δίχως
φτερὰ πιά,– στὴ μοιραία Πρέβεζα;
Μάταια ὅλα μὲς στὴν τραγικὴ τους
μονοτονία. Μόνο καταστάλαγμα
ἢ ἀηδία καὶ ἢ πίκρα ὥς τὸ μεδούλι,
καθὼς περνοῦν στοὺς στίχους σου, κραυγάζοντας
γὰ κάποιο καταφύγιο ποὺ φθονοῦμε...
Δὲν ἤξερες, φτωχὸ παιδί, στίς καταιγίδες
ποῦ πᾶνε τὰ πουλιά, μὴν τὰ προλάβει ὁ θάνατος;
Κι ἂν οἱ ἀγάπες καὶ τῆς γῆς οἱ ἔρωτες
τόσο σ' ἀπογοήτεψαν, γιατί, ἀδελφέ μου,
δὲν ἔρριχνες τὰ μάτια σου καὶ τὴν καρδιά σου,
λίγο ψηλότερα, ὅπου ἓνας ἄλλος Προδομένος
καὶ Σταυρωμένος, μὲ ἀγάπη σὲ περίμενε;...

Ο HUBERT PERNOT ΩΣ ΕΚΔΟΤΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. Ε. ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ

Ιστορία και Έρμηνευτική της Κλασικής και Βιβλικής Φιλολογίας (ΕΚΠΑ)

Σέ ένα έγκυκλοπαιδικό λεξικό με τις βιογραφίες των προσώπων εκείνων που διέπρεψαν στα έπιστημονικά πράγματα και άφησαν ανεξίτηλα ίχνη στην έρευνα και προώθηση των νεοελληνικών φιλολογικών σπουδών έχει αναμφιβόλως θέση ως εξέχουσα μορφή της γαλλικής λογιосύνης ο Ουμβέρτος Περνό (Hubert Pernot, 1870-1946)¹. Ο άξιος μαθητής και διάδοχος του Émile Legrand (1841-1903), που ίδίαξε στην Έθνική Σχολή των ζωσών ανατολικών γλωσσών (École Nationale des langues orientales vivantes) από το 1887 ως τον θάνατό του² και του Γιάννη Ψυχάρη (1854-1929) που διαδέχθηκε τον Legrand στην ίδια Σχολή (1904-1928) –καθώς το θέμα των νεοελληνικών φιλολογικών σπουδών στη Γαλλία πρέπει να συσχετισθεί και με την ίδρυση το 1795 στο Παρίσι της Σχολής αυτής–, σπούδασε στην ίδια Σχολή, ειδικεύθηκε στα νέα έλληνικά και εργάστηκε από το 1895 έως τη συνταξιοδότησή του το 1937, διδάσκοντας στη Σορβόννη νεοελληνική γλώσσα και φιλολογία, άρχικά ως έντεταλμένος καθηγητής (1912 κ.έ.) και μετά ως τακτικός καθηγητής (1930-1938) της μετακλασικής και νεότερης έλληνικής γλώσσας και φιλολογίας του Πανεπιστημίου του Παρισιού. Θα ήταν όμως άσυγχώρητη παράλειψη ο συντάκτης ενός τέτοιου άρθρου για τη ζωή και το έργο του Hubert Pernot να προβάλει μόνο τη συμβολή του Γάλλου γλωσσολόγου και νεοελληνιστή στη νεοελληνική διαλεκτολογία και στην έρευνητική προσέγγιση του γλωσσικού ύλικού των Εὐαγγελίων, δίχως να κάνει ιδιαίτερη αναφορά σε μία άλλη πλευρά της έπιστημονικής προσωπικότητας του Γάλλου ένθερμου φιέλληνο³: αυτή του φιλολογικού εκδότη κειμένων της μεσαιωνικής και νεοελληνικής γραμματείας μας. Η σημερινή έπιστημονική ήμερίδα με θέμα τη ζωή και το έργο του Pernot⁴ μπορεί να μάς προσφέρει το σχετικό ένδόσιμο.

Η σημασία της φιλολογικής εκδοτικής εργασίας είναι κεφαλαίωδης όχι μόνο για την αρχαία και τη μεσαιωνική (βυζαντινή) αλλά και για τη νεοελληνική γραμματεία⁴: άρκει να τονιστεί πώς ή έγκυρη κριτική έκδοση θα καταστεί «ή αναγκαία και άσφαλής βάση για κάθε

1. Βασικές βιοεργογραφικές πληροφορίες και βιοματικές μαρτυρίες προσφέρει ή άνάγνωση της *Νέας Έστίας*, τόμ. ΜΒ', τεύχ. 491, Χριστούγεννα 1947, άφιερωμένης στόν Ούμβ. Περνό και στόν Γιάννη Άποστολάκη, όπου φιλοξενούνται τα κείμενα Oct. Merlier, “Ο δάσκαλός μου”, *αὐτόθι*, σσ. 2-14, Ν. Π. Άνδριώτης, “Ούμβέρτος Περνό”, *αὐτ.*, σσ. 15-18 και Ν. Α. Βέης (Bees), “Hubert Pernot. Γρανίματά του και θύμηςές μου”, *αὐτ.*, σσ. 19-31, και τοῦ δημοσιεύματος André Mirambel, “Hommage à Hubert Pernot”, *Byzantion* 18, 1948, σσ. 335-348.

2. Βλ. Hubert Pernot, *Notice sur la vie et les oeuvres d'Émile Legrand ...*, Paris: E. Guilmoto, 1906.

3. Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Χίου (Παρασκευή 10 Νοεμβρίου 2006).

4. Για το θέμα της εκδοτικής των νεοελληνικών κειμένων βλ. Π. Α. Μαστροδημήτρης, *Είσαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, 7η έκδ., Αθήνα: Δόμος, 2005, σσ. 535-538.

περαιτέρω έρευνα – την ένταξη του έργου σε μια ή περισσότερες γραμματειακές περιοχές, τη μελέτη των έπιρροών πρὸς αὐτό, καί, τέλος, την έρμηνεία, την ανώτατη λειτουργία του φιλολογικού γίνεσθαι»⁵. Ίσως μάλιστα ή συμβολή του νεοελληνιστή Pernot καί στην έκδοτική των κειμένων καί τη συνακόλουθη «κλασική» μεθοδολογία της νά αποτελεί έμμεση μαρτυρία γιά τὸ κλασικὸ φιλολογικὸ υπόβαθρό του, γιά τὸ ὁποῖο δὲν συνάγονται ιδιαίτερες μαρτυρίες ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε. Ὁφείλουμε, ὡστόσο, νά λάβουμε ὑπ’ ὄψιν μας ὅτι σὲ κάθε περίπτωση ή έκδοτικὴ εργασία τοῦ Pernot ὑπῆρξε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καρπὸς συνεργασίας του μὲ τὸν περίφημο Ὁλλανδὸ νεοελληνιστὴ D. C. Hesseling (1859-1941), καθηγητὴ τῆς μεσαιωνικῆς καί νεοελληνικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Leiden ἀπὸ τὸ 1907 καί έκδότη.

Μία γενικότερη ἀναφορὰ στὴν έκδοτικὴ εργασία τοῦ Pernot καί στὰ προϊόντα της περιλαμβάνει τὶς ἀκόλουθες έκδόσεις κειμένων τῆς ὕστεροβυζαντινῆς καί νεώτερης ἑλληνικῆς γραμματείας: τὴ *Descente de la Vierge aux Enfers d'après les manuscrits grecs de Paris* (1900), τὸ ἔργο τοῦ Ρεθύμιου ποιητῆ Ἀντωνίου Ἀχέλη *Μάλτας Πολιορκία* (1910)⁶, τὰ *Poèmes Prodromiques* (1910) καί τὰ *Ερωτοπαίγνια-Εκατόλογα* (1931) σὲ συνεργασία μὲ τὸν Hesseling, τὴ δημοσίευση *Le poème crétois da La Belle bergère* (1913)⁷ καί τῶν *Chansons populaires des XVe et XVIe siècles* (1931), δηλ. τῶν *Ἑλληνικῶν Δημοτικῶν Τραγουδιῶν τοῦ 15ου καί 16ου αἰῶνα*. Οἱ προϋποθέσεις ἐνασχόλησής του μὲ τὴν έκδοση τῶν κειμένων προδίδονται καί ἀπὸ ἄλλα ἔργα του, τὰ ὁποῖα φανερώνουν ἐμβριθὴ γνώστη καί ἀκάματο ἐρευνητὴ τῆς νεοελληνικῆς διαλεκτολογίας καί τοῦ διαστρωματικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικοῦ ποὺ ἀποκαλύπτει ὁ καινοδιαθηκικὸς λόγος. Πρέπει, λοιπόν, νά μνημονεύσουμε τὸν δημιουργὸ τῆς συγκείμενης ἀπὸ 276 σελίδες *Anthologie populaire de la Grèce moderne par Hubert Pernot* (Paris 1910), ὅπου μεταφράζει σὲ γαλλικὸ πεζὸ λόγο κυρίως ἀκριτικὰ καί μεταβυζαντινὰ κείμενα, καί μιᾶς ἄλλης γενικῆς ἀνθολογίας νεοελληνικῶν κειμένων, τῆς *Chrétomathie grecque moderne publiée par É. Legrand et H. Pernot* (Paris 1899) ποὺ γνώρισε ἐπανεκδόσεις, τῶν ὁποίων ή τελευταία ἔφερε τὸν τίτλο *Chrétomathie Néo-Hellénique* (1925), αὐτὴ τὴ φορὰ σὲ συνεργασία μὲ τὸν Hesseling⁸, ὅπου μεταβυζαντινὰ κείμενα, ὁ *Ερωτόκριτος* καί ή δημοτικὴ ποίηση συναντοῦν τὸν Κ. Παλαμᾶ καί τὸν Γ. Δροσίνη, μαζί μὲ διαλεκτικὰ κείμενα, σημειώσεις⁹ καί γλωσσάρι¹⁰. Ἐπίσης, ὁ Pernot παρακολουθοῦσε ἐπιστημονικῶς τὴν έκδοτικὴ δραστηριότητα ποὺ ἀφορᾶ σὲ κείμενα τῆς μεσαιωνικῆς καί νεοελληνικῆς γραμματείας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς διάφορες μελέτες του¹¹, λ.χ. τὴν εὔστοχη

5. *Αὐτόθι*, σ. 538.

6. P. Gentil de Vendosme et Antoine Achélis, *Le siege de Malte par les Turcs en 1565. Publié en français et en grec d'après les éditions de 1567 et de 1571*, Par Hubert Pernot, Paris 1910 (στὴ σειρά: Collection de monuments pour servir à l'étude de la langue et de la littérature néo-helléniques, Troisième Série, N° 2).

7. H. Pernot, "Le poème crétois da La Belle bergère", στὰ *Mélanges offerts à M. Émile Picot*, Paris 1913, σσ. 1-14.

8. *Chrétomathie Néo-Hellénique*, Par D. C. Hesseling et H. Pernot, Paris: Société d'Édition "Les Belles Lettres" 1925 (στὴ σειρά: Collection de l'Institut Néo-Hellénique de l'Université de Paris, Fasc. 4).

9. *Αὐτόθι*, σσ. 193-198.

10. *Αὐτόθι*, σσ. 199-219.

11. Βλ. H. Pernot, *Études de littérature grecque moderne ...*, Paris: Maisonneuve et fils, Garnier frères, 1916-

βιβλιοκρισία του (1936)¹² για τὸ βυζαντινὸ ἱπποτικὸ μυθιστόρημα *Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη* ἔκδοσης J. A. Lambert¹³, ὅπου ἡ ἐκδότρια δημοσίευσε παραλλήλως τὸ κείμενο σύμφωνα μὲ δύο χειρόγραφους κώδικες, τοῦ Leiden καὶ τοῦ Escorial, χωρὶς νὰ προβῇ σὲ κριτικὴ ἔκδοση.

Ἡ εἰδικότερη ἀναφορὰ στὶς ἐκδόσεις μὲ τὰ *Πτωχοπροδρομικά* καὶ τὰ *Ἑρωτοπαίγνια* θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ σχηματίσουμε καλύτερη εἰκόνα γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ συνεργασία τῶν Hesseling-Pernot –ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Pernot περαιτέρω, πλὴν διὰ φιλολογικοῦ ἰσχυρισμοῦ. Ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ γόνιμη συνεργασία τῶν δύο σοφῶν ἐπιστημόνων μᾶς χάρισε τὴν ἔκδοση τῶν σὲ δημώδη γλώσσα τεσσάρων σατιρικῶν ποιημάτων τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου (12ος αἰ.) *Poèmes prodromiques en grec vulgaire, Éditées par D. C. Hesseling et H. Pernot* (Amsterdam 1910)¹⁴. Ἡ δομὴ καὶ τὰ περιεχόμενα τῆς ἔκδοσης δείχνουν ὅτι πρόκειται γιὰ μία καθαρῶς φιλογολικὴ ἔκδοση κατὰ τὶς συνήθεις ἐπιταγὲς τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων (Textkritik): Μετὰ ἀπὸ μία ἐκτενὴ καὶ βάσιμη εἰσαγωγή (σσ. 1-24), στὴν ὁποία ἐξετάζονται μεταξὺ ἄλλων καὶ σπουδαιότατα ζητήματα, ὅπως ἡ χειρόγραφη παράδοση τῶν κειμένων (σσ. 10-17) καὶ ἡ ταυτότητα τοῦ συντάκτη τῶν (σσ. 8-10, 17-22) –οἱ Hesseling-Pernot μιλοῦν γιὰ «caricature du Prodrome»¹⁵ καὶ ὁ Hesseling ἀναρωτιέται μήπως ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος εἶναι ξένος πρὸς τὰ ποιήματα ποὺ λέγονται *Προδρομικά*¹⁶ καὶ μήπως ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὁ ποιητὴς τῶν σατιρικῶν στίχων ποὺ τοῦ ἀποδίδονται, ἀλλὰ ἴσως τὸ ἀντικείμενο τῶν σατιρικῶν στίχων νὰ εἶναι ὁ λόγιος ποὺ προσπαθεῖ νὰ πετύχει τὴν ὑλικὴ συνδρομὴ τοῦ βασιλιᾶ–, ἀκολουθοῦν ὁ πίνακας ἀντιστοιχιῶν μεταξὺ τῆς προηγούμενης ἐκδόσεως τοῦ Legrand καὶ τῆς παρούσης (σσ. 25-29), τὸ κείμενο καὶ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα μὲ τὶς διορθώσεις (σσ. 30-83), χωρὶς ὅμως νὰ σημειώνονται οἱ ὀρθογραφικὲς διαφορὲς γραφές (variae lectiones), οἱ ἐπιτασσόμενες σημειώσεις (Notes) ἐρμηνευτικοῦ περιεχομένου, δομῆς φράσης καὶ ὀρθογραφικῆς ἐξεικόνισης, μὲ ἀναφορὲς στὶς ἐκδοτικὲς εἰκασίες καὶ λοιπὰ κριτικὰ ζητήματα (σσ. 84-109), κατάλογος συντομογραφιῶν γιὰ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο εὔρετήριο-Index (σ. 110), τὸ εὔρετήριο (σσ. 111-274), ὁ πίνακας περιεχομένων (σ. 275) καὶ τὰ ἡμαρτημένα-errata (σ. 276).

Οἱ Hesseling-Pernot στὴν ἔκδοση τῶν τεσσάρων πτωχοπροδρομικῶν ποιημάτων ἐργάστηκαν ὡς ἐξῆς: γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου συμβουλευτήκαν τὸν κώδικα G (Parisinus gr. 396, 14ος αἰ.)· γιὰ τὸ δεύτερο τοὺς κώδικες H (Hierosolymitanus Sabaiticus 415, 14ος αἰ.) καὶ G· γιὰ τὸ τρίτο τοὺς κώδικες G, C (Parisin. Coisl. 382, μέσα τοῦ 15ου αἰ.), S (Parisin. Gr. Suppl. 1034,

1918, σὲ 2 τόμους.

12. Δημοσιευθεῖσα στὸ περιοδ. *Revue des Études Grecques* 49, 1936, σσ. 332-333.

13. *Le roman de Libistros et Rodamné. Publié d'après les manuscrits de Leyde et de Madrid avec une introduction, des observations grammaticales et un glossaire*, Par J. A. Lambert, née van der Kolf, Amsterdam 1935 (στὴ σειρά: Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, Afdeling Letterkunde, nieuwe reeks, Deel XXXV).

14. Στὴ σειρά: Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, Afdeling Letterkunde, nieuwe reeks, Deel XI, Nr. 1.

15. Στὴ σ. 22 τῆς ἐν λόγω Εἰσαγωγῆς.

16. Βλ. λ.χ. W. Hörandner, "Autor oder Genus? Diskussionsbeiträge zur 'Prodromischen Frage' aus gegebenem Anlaß", *Byzantinoslavica* 54, 1993, σσ. 314-324.

1363/64 μ.Χ.), A (Miscellan. Codex des Griech. Gymnasiums von Adrianopel, Nr. 1237, σήμε-
ρα τοῦ Μουσείου Μπενάκη 44, μέσα τοῦ 16ου αἰ.) καὶ P (Parisin. Gr. 1310, μέσα τοῦ 15ου αἰ.)·
καὶ γιὰ τὸ τέταρτο τοὺς κώδικες H, C, S, A, P καὶ V (Vaticanus Gr. 579, 14ος-15ος αἰ.). Σημει-
ωτέον πὼς πρὶν ἀπὸ οὐδὲν δύο ἔτη ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῖς στὸν πρῶτο τόμο τῶν *Ἀτάκτων* του
(1828)¹⁷ εἶχε ἐκδόσει τὸ τρίτο καὶ τὸ τέταρτο ἀπὸ τὰ *Προδρομικά* ποιήματα σύμφωνα μὲ τοὺς
κώδικες C καὶ P, καί, κατόπιν, τὸ σύνολό τους ἐξέδωκε ὁ É. Legrand τὸ 1889¹⁸, οἱ Hesseling-
Pernot, ὁ Hans Eideneier στὴ νεώτερη ἐκδοση τοῦ 1991¹⁹ καὶ ὁ νέος ἐκδότης José M. Egea τὸ
2001²⁰, ὁ ὁποῖος στὰ δύο πρῶτα ποιήματα ἀκολουθεῖ τὴν ἐκδ. Eideneier, ἐνῶ γιὰ τὸ τρίτο καὶ τὸ
τέταρτο παρέχει ἀντικριστὰ τὰ κείμενα καὶ τῶν δύο ἐκδόσεων Hesseling-Pernot καὶ Eideneier²¹.

Στὶς κριτικὲς ἐκδόσεις κειμένων ἡ γλωσσικὴ σκευὴ καὶ οἱ γλωσσικὲς ἀπόψεις τοῦ φιλο-
λογικοῦ ἐκδότη ἐγγυῶνται σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἀξιοπιστία τοῦ παρατιθεμένου κειμένου,
καθ' ὅσον ἐμφιλοχωρεῖ ὁ πειρασμὸς τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ ὡς ἐκδοτικῆς πρακτικῆς. Εἶναι ἀξι-
οπρόσεκτο ὅτι ὁ Eideneier προέβη στὴ δική του ἐκδοση μὲ συγκεκριμένη γλωσσικὴ θεωρία
γιὰ τὴ διαμόρφωση τῶν ποιημάτων, καθὼς στὶς παρατηρήσεις του γιὰ τὸ ποιητικὸ συντα-
κτικὸ τους δέχεται ὅτι αὐτὰ χαρακτηρίζονται ἀπὸ μία «κοινὴ» γλώσσα χωρὶς διαλεκτικὰ
στοιχεῖα, ἡ ὁποία εἶχε καλλιεργηθεῖ ἀπὸ τοὺς Dichtersänger τῆς ἐποχῆς²². ὕποστηριξε μάλι-
στα ὅτι τὰ ποιήματα αὐτὰ μετὰ τὴν πρώτη καταγραφή τους γνώρισαν μιὰ φάση προφορικῆς
παράδοσης, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διαδοθοῦν ἔτσι σὲ εὐρύτερα λαϊκὰ στρώματα, καὶ ὅτι ἴχνη
τῆς εἶναι δυνατόν νὰ ἐντοπιστοῦν στὴ χειρόγραφη παράδοση τοῦ κειμένου τους. Κρίνουμε
σκόπιμο νὰ παραπέμψουμε στὴ γνώμη ἐνὸς ἐκ τῶν κορυφαίων μελετητῶν τῆς ὑστεροβυζαν-
τινῆς καὶ νεοελληνικῆς γραμματείας· συγκρίνοντας τὶς δύο ἐκδόσεις, τῶν Hesseling-Pernot
καὶ τοῦ Eideneier, ὁ Στυλιανὸς Ἀλεξίου παρατηρεῖ γιὰ τὴν ἐργασία «τῶν Hesseling-Pernot,
οἱ ὁποῖοι ἀναγνώριζαν, μέσα ἀπὸ τὶς φθορὲς, “les vestiges d’un texte nous ne dirons pas
excellent mais relativement bon [...] idées bien coordonnées et clairement exprimées”
(*Poèmes prodromiques*, σ. 23). Μὲ αὐτὴ τὴ βασικὴ ἀρχὴ προχώρησαν οἱ δύο ἐκδότες στὴν
ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου. Ἀντιθέτως ὁ νέος ἐκδότης τὴν ἀποφεύγει. Πιστεύω καὶ ἐγὼ
(ὅπως οἱ Hesseling-Pernot) ὅτι ἓνα κείμενο μὲ προφανὴ λογοτεχνικότητα (ἠθοποιία, σύλλη-
ψη χαρακτήρων, λόγων, σκηνῶν), μὲ συνειδητὴ ἐπιδίωξη τῆς σπάνιας, λαϊκῆς λέξης, μὲ

17. Ἀδαμαντίου Κοραῖ, *Ἀτακτα, ἤγουν παντοδαπῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νέαν ἐλληνικὴν γλῶσσαν αὐτοσχεδίον σημειώσεων, καὶ τινων ἄλλων ὑπομνημάτων, αὐτοσχέδιος συναγωγή*, τόμ. Α', Ἐν Παρισίοις 1828 (ἀνατ. μὲ εἰσαγωγή Στέρ. Φασουλᾶκη, Χίος 1991), σσ. 1-37.

18. *BGV* [= Bibliothèque grecque vulgaire], τόμ. I, σσ. 38-124.

19. *Ptochoprodromos. Einführung, kritische Ausgabe, deutsche Übersetzung, Glossar*, besorgt von Hans Eideneier, Köln: Romiosini, 1991 (στὴ σειρά: Neograeca Medii Aevi-V).

20. *Versos del gramático señor Teodoro Pródromo el pobre o Poemas Ptochoprodromicos, Estudio preliminar, texto griego, traducción, notas y comentarios* de José M. Egea, Granada: Centro de estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas & Grupo de Investigación *Estudios de la Civilización Griega, Medieval y Moderna*. Universidad de Granada, 2001.

21. Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 52-54 (Εἰσαγωγή).

22. Βλ. ὁ.π. (προηγ. σημ. 19), σσ. 24-25, ἀλλὰ καὶ γενικότερα γιὰ τὸ «Mischstil» στὴν ἐνότητα “Anmerkungen zur poetischen Syntax”, *αὐτόθι*, σσ. 41-48.

“ἐνάργεια καὶ χιοῦμορ”, με “δραστικές ἐκφράσεις”, με “ἐντονο ζωηρὸ χρωματισμό” (Λίνος Πολίτης, *ΙΝΑ*, σ. 30) φαίνεται ἀσυμφιλίωτο με ὑπερδιορθώσεις, ὑπέρμετρους στίχους, καὶ ἀσύντακτα ἢ ἀσυνάρτητα τμήματα: εἶναι πιθανότερο ὅτι αὐτὰ ὀφείλονται στοὺς γραφεῖς, οἱ ὅποιοι ἐποικίλλαν τὴ μηχανικὴ καὶ μονότονη δουλειά τους παίρνοντας πρωτοβουλίες γιὰ ἀδέξιες καὶ περιττὲς τροποποιήσεις τῶν στίχων ποὺ ἀνέφερα. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι βασικὸ στὴν ψυχολογία τοῦ γραφέα [...]»²³. Ὁ Ἀλεξίου δικαιώνει, ἐπομένως, περισσότερο τὸ γλωσσικὸ κριτήριό τῆς ἔκδοσης τῶν Hesseling-Pernot, μολονότι ἐφάρμοσαν ἐπιλεκτικὴ σύνθεση²⁴. Γι’ αὐτὸν τὸν λογοτεχνικὸ τύπο «μικτῶν ἑλληνικῶν» ποὺ συνδέονται με κωμικοὺς τύπους τῆς ἀρχαιοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν νεωτέρων παραδόσεων ἢ Margaret Alexiou²⁵ ἐπικαλεῖται τὴ μαρτυρία τοῦ ἐξῆς κειμένου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτει ὅτι ὁ φερόμενος ὡς συντάκτης τῶν ποιημάτων Πρόδρομος ἐπεδείκνυε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον στὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ γλώσσα ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ βλατ(τ)οπώλης (= ἔμπορος μεταξωτῶν ὑφασμάτων) καὶ σὲ αὐτὴ ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ πεπαιδευμένος²⁶: «Οὐκ ἐπαινῶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο τὸ μέρος τὸν Στρωματέα, εὐγλωττίαν μήποτε ζηλοῦν λέγοντα μηδὲ ῥημάτων εὐγένειαν, ἀρκεῖσθαι δὲ μόνῳ τῷ αἰνίξασθαι τὸ νοούμενον. Ἀδιάφορος γὰρ ἂν οὕτω καὶ ὁ βλατοπώλης εἴη καὶ ὁ σοφός. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸς μικροῦ ἂν ἢ οὐδὲ τοῦ τυχόντος λόγου τὴν γλῶτταν ἡξίωσα, εἰ γυμναῖς ταῖς ψυχαῖς διεζῶμεν, τὸν ὁμόζυγον τοῦτον ὑπερναβάντες πηλόν. Ἐπεὶ καὶ ὁ τοῦ σώματος τοῦτος ὁλκός, ὁ ὀργανικός, φημί, ἀνδριάς, τὰς ἡμετέρας ψυχὰς περιπέπλασται, καὶ οὐκ ἐξὸν ἀμέσως τὰ τοῦ νοὸς ἡμῖν ἐμφανισθῆναι κινήματα, οὐ δευτέρας οἶμαι δεῖν ἀξιοῦν τὴν γλῶσσαν τιμῆς»²⁷. Πάντως ἡ ἀπόφαση τοῦ Eideneier νὰ ἀκολουθήσει συντηρητικὴ ἔκδοτικὴ μέθοδος δικαιολογεῖται ἐκ τῶν πραγμάτων· ἴσως νὰ ἀπαιτεῖται καὶ συντηρητικότερη «διπλωματικὴ» ἔκδοση στὸ μέλλον²⁸, δηλαδὴ χωριστὰ γιὰ κάθε μία ἀπὸ τὶς πηγὲς τοῦ κειμένου, ὥστε νὰ ἐμφαίνονται τὰ διάφορα στάδια τῆς πολὺπτυχῆς παράδοσης καὶ διάδοσής τους σὲ εὐρύτερα κοινωνικὰ στρώματα. Ὡς γνωστόν, ἡ λόγια ἑλληνικὴ γλώσσα ποὺ ἐπικρατοῦσε σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη στὸ Βυζάντιο ὡς τὸν 11ο αἰ., ἄρχισε νὰ «φιλοξενεῖ» δημώδη στοιχεῖα σὲ ποιήματα οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὸν 12ο αἰ., ὁπότε τὰ εἰδολογικὰ ὅρια κυμαίνονταν σὲ μικτὴ γλώσσα. Ἐπειδὴ γενικῶς δὲν ἐπιτυγχάνεται αὐτὴ ἡ γλωσσικὴ ὁμοιομορφία ποὺ ἐπιδιωκόταν, καὶ ἐπειδὴ ἡ πολυτυπία τῶν κειμένων φαίνεται πὼς δὲν ἐνοχλοῦσε τοὺς ἀντιγραφεῖς²⁹, συχνὰ χρειάζεται νὰ γίνῃ παράλληλη χωριστὴ ἔκδοση τῶν διαφόρων

23. Στυλ. Ἀλεξίου, «Ἡ ἔκδοση τοῦ Πτωχοπροδρόμου ἀπὸ τὸν Hans Eideneier», στὸν τόμο Τοῦ ἰδίου, *Δημώδη Βυζαντινά. Μελέτες*, Ἀθήνα: στιγμὴ, 1997, σσ. 116-117 (τὸ μελέτημα, *αὐτόθι*, σσ. 115-124, ἀρχικῶς δημοσ. στὰ *Ἑλληνικά*, 42, 1991-92, σσ. 396-402). Πβ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, «Διορθωτέα στὸν Πτωχοπρόδρομο», στὸν τόμο *Ροδωνιά. Τιμὴ στὸν Μανοῦσο Μανούσκα*, Α΄, Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης, 1994, σσ. 1-5 (ἀναδημ. στὰ *Δημώδη Βυζαντινά*, ὅ.π., σσ. 165-171).

24. Κατὰ τὸν Ἀλεξίου, *Δημώδη Βυζαντινά*, ὅ.π., σ. 124.

25. Βλ. M. Alexiou, “Ploys of Performance: Games and Play in the Ptochoprodromic Poems”, *Dumbarton Oaks Papers* 53, 1999, σσ. 91-109.

26. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 92 καὶ ὑποσημ. 3.

27. PG Migne τόμ. 133, στ. 1265 A-B.

28. Ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Στυλ. Ἀλεξίου, *Δημώδη Βυζαντινά*, ὅ.π., σ. 124.

29. Βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ G. Spadaro, “Edizioni critiche di testi greci medievali in lingua demotica: Difficoltà

ἐκδοχῶν τῶν κειμένων, ἀφοῦ καθεμιὰ κινεῖται σὲ ἄλλο γλωσσικὸ ἐπίπεδο, ἀντιπροσωπεύει μία ἄλλη γλωσσικὴ φάση καί, ἐπομένως, ἐκφράζει μία διαφορετικὴ γλωσσικὴ βούληση· ἐδῶ ἀξίζει νὰ προβληματιστοῦμε γιὰ τὴν ἐκδοτικὴν προτεραιότητα ἐνὸς ὁδηγητικοῦ χειρογράφου (Leithandschrift) καὶ τῶν ἐναλλακτικῶν μορφῶν. Γιὰ τὴν ἱστορία σημειώνουμε ὅτι στὴν βιβλιοκρισίᾳ τῆς ἔκδοσης τῶν Hesseling-Pernot ὁ Karl Dieterich³⁰ ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἐκδοτικὴ συνεργασία τῶν δύο ἐκδοτῶν ἐμπλούτισε τὴ χειρόγραφη παράδοση καὶ ὅτι εἶναι καλὴ καὶ εὐχρηστὴ τόσο γιὰ τὴ Sprach- ὥστε καὶ γιὰ τὴν Kulturgeschichte.

Μὲ τὴν ἔκδοση τῶν D. C. Hesseling καὶ H. Pernot, *Ἑρωτοπαίγνια (Chansons d'amour), Publiées d'après un manuscrit du XVe siècle avec une traduction, une étude critique sur les Ἑκατόλογα (Chanson des cent mots), des observations grammaticales et un index* (Paris: Welther & Athènes: Ἐλεφθέρουδakis et Barth, 1913)³¹, ἡ ὁποία ἀφοροῦσε στὴ γνωστὴ συλλογὴ λυρικῶν (ἐρωτικῶν) ποιημάτων ἀπὸ τὴ Ρόδο (μέσα 15ου αἰ.) μὲ τὸν τίτλο *Καταλόγια. Στίχοι περὶ ἔρωτος καὶ ἀγάπης* ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Additional n° 8241 τοῦ British Museum τοῦ Λονδίνου (φφ. 165^ς-202^ν), γνωστὴ καὶ ὡς *Ἑρωτοπαίγνια* κατὰ τὸν τίτλο ποὺ ἔδωσαν οἱ Hesseling-Pernot, οἱ δύο σοφοὶ νεοελληνιστὲς δημοσίευσαν κατόπιν νέας μελέτης³² τὴ συλλογὴ ἐρωτικῶν τραγουδιῶν ποὺ βρίσκονταν στὸν κώδικα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου· στὸν ἴδιο τόμο περιελήφθησαν καὶ τὰ *Ἑκατόλογα τῆς Ἀγάπης* ποὺ ὁ Ν. Βέης εἶχε δημοσιεύσει κατὰ τὸ χειρόγραφο τῶν Μετεώρων (1911)³³. Τοὺς συνολικῶς 714 δεκαπεντασύλλαβους ἀνομοιοκατάληκτους στίχους σὲ γνήσια δημῶδη γλῶσσα, ποὺ συγκαταριθμῶνται στὰ ὠραιότερα δείγματα τῆς ποίησης τοῦ φραγκοκρατούμενου ἑλληνισμοῦ, εἶχε πρωτοεκδόσει ὁ Wilhelm Wagner (1879)³⁴· ἡ πιὸ πρόσφατὴ ἔκδοσή τους ἀπὸ τὸν Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου (1966)³⁵, βάσει τῆς ἔκδοσης Wagner καὶ τοῦ κώδικα τοῦ Λονδίνου. Ἀναφέρω τὰ περιεχόμενα τῆς θεωρούμενης καὶ σήμερα ἔγκυρης ἔκδοσης τῶν Hesseling-Pernot: Εἰσαγωγὴ γιὰ τὰ ἐκδοτικά, φιλολογικὰ καὶ ἄλλα ζητήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν χειρόγραφο κώδικα τοῦ Λονδίνου, μὲ πυκνὲς ἀναφορὲς στὴν προηγηθεῖσα ἔκδοση τοῦ Wagner (σσ. VII-XXXV), πίνακας ἀντιστοιχιῶν μεταξὺ τῆς ἔκδοσης Wagner καὶ τῆς παρούσης (σ. XXXVI), τὸ κείμενο τῶν *Καταλογίων* καὶ ἀντικριστὰ ἡ γαλλικὴ μετάφραση σὲ πεζὸ λόγῳ, μὲ προσθήκη παρατηρήσεων, διορθώσεων καὶ μετρικῶν σημειώσεων, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση ἐλλείψεων καὶ διόρθωση γραφῶν τῆς ἔκδοσης Wagner στὶς ζυγὲς σελίδες, ἐνῶ στὶς μονὲς σελίδες μὲ φιλολογικὲς παρατηρήσεις γιὰ σημασίες λέξεων καὶ βιβλιογρα-

e prospettive”, στὸν τόμο H. Eideneier (ἐκδ.), *Neograeca Medii Aevi [I]. Text und Ausgabe. Akten zum Symposium Köln 1986*, Köln: Romiosini, 1987, σσ. 327-356.

30. Στὴ *Byzantinische Zeitschrift*, 20, 1911, σσ. 223-227.

31. Στὴ σειρὰ: Bibliothèque grecque vulgaire, τόμ. X.

32. Βλ. τὶς βιβλιοκρισίεες ποὺ δημοσίευσαν οἱ P. E. Pavolini, *Atene e Roma* 16, 1913, σσ. 185-186, Σπυρ. Λάμπρος, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 11, 1914, σσ. 198-200 καὶ A. Thumb, *Byzantinische Zeitschrift*, 24, 1923-24, σσ. 111-113.

33. Βλ. Ν. Α. Βέης (Bees), *Νεοελληνικὰ δημῶδη ᾠσματα ἐκ χειρογράφων κωδίκων*, Αθήναι: Ἐκδοσις «Παναθηναίων», 1911.

34. Wilhelm Wagner, *Ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης. Das ABC der Liebe. Eine Sammlung rhodischer Liebeslieder, zum ersten Male herausgegeben, metrisch übersetzt und mit einem Wörterbuche versehen*, Leipzig 1879.

35. Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, «Καταλόγια – Στίχοι περὶ ἔρωτος καὶ ἀγάπης», *Λαογραφία* 24, 1966, σσ. 3-93.

φικά θέματα (σσ. 1-156), γραμματικές παρατηρήσεις στο χειρόγραφο του Λονδίνου (σσ. 157-175), εγχειρίδιο με τις σημαντικότερες λέξεις του χειρογράφου του Λονδίνου (σσ. 176-187) και, τέλος, πίνακας περιεχομένων (σ. 189). Αργότερα ο Pernot πραγματοποίησε νεώτερη έκδοση *Chansons populaires grecques des XVe et XVIe siècles. Publiées et traduites par H. Pernot* (Paris 1931)³⁶, αυτή τη φορά με βάση το χειρόγραφο της Βιέννης Vindob. Theol. Gr. 244 του 16ου αι.

Θα μπορούσα να υπεισέλθω σε φιλολογικές λεπτομέρειες και να σχολιάσω όρισμένες από τις γραφές που υιοθέτησαν οι Hesseling-Pernot στις εκδόσεις τους, έκδοτικές επιλογές που επιδοκίμασαν και οι νεώτεροι εκδότες. Όμως ο διαθέσιμος χρόνος δεν επαρκεί για τόσο ειδικές αναφορές, οι οποίες εμπίπτουν στον χώρο ενδιαφέροντος των ειδημόνων και οι οποίες θα μετέτρεπαν το θέμα μας σε ειδική αναφορά στην έκδοτική περιπέτεια των συγκεκριμένων κειμένων και στις διάφορες θεωρίες που αναπτύσσονται για την έκδοτική τους. Θεωρώ προτιμότερη την επισήμανση της έκδοτικής συνεισφοράς του Γάλλου νεοελληνιστή ως συμπλήρωση των γνώσεών μας για τη ζωή και το έργο του.

Τελειώνοντας, νομίζω ότι είναι ώρα να απαντήσουμε σε πιθανή άπορία του ακροατηρίου: Τελικώς μπορούμε ή δεν μπορούμε να εξαγάγουμε συμπεράσματα για τον εκδότη Pernot; Μήπως πρέπει να σταθούμε μόνο στην κοινή έκδοτική προσπάθεια των Hesseling-Pernot και να την αποτιμήσουμε δεόντως; Θα έσπευδα να απαντήσω καταφατικώς στο ερώτημα, αφού η φύση του υλικού δεν μās επιτρέπει περαιτέρω κρίσεις, όμως αισθάνομαι την ανάγκη να υπομνήσω ένα αρκούντως σημαντικό, κατά την ταπεινή μου γνώμη, στοιχείο διαισθητικής ύψης: η έμπεριστατωμένη παρουσίαση και επεξεργασία των διαλεκτικών τύπων είτε στο κριτικό υπόμνημα είτε στις συνοδευτικές σημειώσεις είτε, κυρίως, στα έκτενέστατα επιτασσόμενα εγχειρίδια-πίνακες λέξεων, υποδεικνύουν πέραν της έκδοτικής εμπειρίας των δύο δεινών νεοελληνιστών και εκδοτών, του Hesseling και του Pernot, τον υποδειγματικό φωνολόγο και διαλεκτολόγο, μύστη του ύστεροβυζαντινού και διαχρονικού ελληνικού λόγου, καθώς και της όμιλουμένης λαϊκής γλώσσας του 19ου αι., Γάλλο νεοελληνιστή.

Δεν δύναμαι να αποδείξω τον ισχυρισμό μου, περιορίζομαι απλώς στην έκφορά του βάσει των παραστάσεών μου από την επαφή μου με το υλικό και τη γνώμη που έχω προσωπικώς σχηματίσει για την έκδοτική πρακτική των Hesseling-Pernot. Τουλάχιστον, ως λειτουργήσει ως ελάχιστο μνημόσυνο για τον αγώνα του Γάλλου νεοελληνιστή να στοιχειοθετήσει και έκδοτικώς το ενδιαφέρον του για τη μοναδική μεσαιωνική-νεώτερη ελληνική γραμματεία και τους σταθμούς της. Η συνεισφορά του Pernot στα νεοελληνικά γράμματα με τις εκδόσεις του δεν είναι μικρότερη από τη λοιπή πολύπλευρη προσφορά του στη φιλολογία μας που υπηρέτησε σταθερά και με παροιμιώδη συνέπεια· συνέπεια αντάξια ενός έταστικού ερευνητή και προικισμένου γλωσσολόγου με όξυμένο γλωσσικό αίσθητήριο, τέτοιο που να δεικνύει τον απάραμιλλο γνώστη των προκλήσεων που ασπαίρουν στον θησαυρό των ύστεροβυζαντινών ελληνικών κειμένων. Είμαι βέβαιος, κυρίες και κύριοι, ότι τη σφαιρική και ολοκληρωμένη προσωπικότητα αυτού του ακαταπόνητου εργάτη θα μνημονεύουν όλοι οι σοβαροί νεοελληνιστές.

36. Στη σειρά: Collection de l'Institut néo-hellénique de l'Université de Paris, Fasc. 8.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΜΕΣΩ ΣΜΥΡΝΗΣ ΤΟ 1919 ΜΕ ΤΟ «ΧΡΥΣΟ ΓΕΦΥΡΙ»

(Άφιέρωμα στον Έθνομάρτυρα (1922) Μητροπολίτη
Σμύρνης Χρυσόστομο Καλαφάτη)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΝΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

τ. Έρευνήτης της Ακαδημίας Αθηνών, Ιστορικός, Γλωσσολόγος

Κατά την προετοιμασία της Μικρασιατικής εκστρατείας (1919-1922) τὸ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν, τὸν Ἰανουάριο 1919, ἀνέθεσε στὸν ποιητὴ-θεατρικὸ συγγραφέα Ἀλέξανδρο Γαλανό, γνωστὸ ἀπὸ τὰ ποιήματά του ὡς ὕμνητὴ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα (1903-1908) καὶ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων (Ἑλληνο-Τουρκικὸ 1912 καὶ Ἑλληνο-Βουλγαρικὸ 1913) νὰ παρουσιάσει τὸ ἔμμετρο θεατρικὸ του ἔργο «ΤΟ ΧΡΥΣΟ ΓΕΦΥΡΙ» (μιὰ μεγάλη ἀθηναϊκὴ ἐπιτυχία τότε) στὴν Σμύρνη καὶ στὴν Πόλη, ἐπ' εὐκαιρία τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου 1919.

Ἐποχὴ τότε τοῦ δυσοίονου ἐθνικοῦ διχασμοῦ, μὲ κυβέρνησι Φιλελευθέρων τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου καὶ ἔκπτωτο τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνο (1917), τὸ ἔργο αὐτὸ ἐπελέγει γιὰ τὸν ἐθνικὸ-ἐνωτικὸ του χαρακτήρα μὲ τὸν συμβολικὸ τίτλο «ΤΟ ΧΡΥΣΟ ΓΕΦΥΡΙ». Αὐτὸ θὰ συνέδεε νοερὰ τὴν Ἀθήνα τοῦ Παρθενῶνα μὲ τὴν Πόλη τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὡς μελλοντικῆς πρωτεύουσας τῆς Νέας Ἑλλάδας.

Κύριοι ρόλοι τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἦσαν προσωπικότητες, ἱστορικὰ καὶ ἐθνικὰ καταξιωμένες, ὅπως ὁ Ρήγας Φεραίος, ὁ Λόρδος Βύρων, ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, οἱ Κρητικοὶ Μακεδονομάχοι-Βαλκανιομάχοι, ἐνῶ δύο ἡθοιοποιοὶ ἔπαιζαν τοὺς ρόλους τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Νέας τοῦ Βενιζέλου. Αὐτός, ὡς ἡγέτης τῆς ἀντιβασιλικῆς Κυβέρνησης θὰ πραγματοποιοῦσε τὴν Μεγάλην Ἰδέαν ξεκινώντας μὲ τὴν προσάρτησι τῆς Σμύρνης τὸν Μάιο τοῦ 1919¹.

Ἐκεῖ θὰ ἀποβιβάζονταν τὸ Ἑλληνικὸ ἐκστρατευτικὸ Σῶμα, ἀφοῦ ὁ Βενιζέλος, ὡς μέλος-σύμμαχος τῆς νικητρίας τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918) Ἀντάντ, κατὰ τῶν Γερμανῶν-Βουλγάρων-Τούρκων, εἶχε συμμετάσχει μὲ ἐκστρατευτικὸ σῶμα καὶ στὴν ἐκστρατεία τῆς Οὐκρανίας τὸ 1919, ἀντὶ τῶν Ἰταλῶν ποὺ εἶχαν ἀρνηθεῖ νὰ συμμετάσχουν.

Ἀμοιβὴ τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἑλλάδας σ' αὐτὴν τὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Μπολσεβίκων (ἐρυθρῶν) καὶ ὑπὲρ τῶν Τσαρικῶν Ρώσων (λευκῶν) στὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ποὺ εἶχε προκαλέσει ἡ Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάστασι τοῦ Λένιν τὸ 1917, ἦταν ἡ παραχώρησι τῆς περιοχῆς τῆς Σμύρνης τὸ 1919. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σχετικὸ τραγοῦδι τότε «τὰ 12 εὐζωνάκια», τῶν Κονδύλη-Πλαστήρα, ἔλεγε «Ὁ δρόμος γιὰ τὴ Σμύρνη περνάει ἀπὸ τὴν Οὐκρανία»!

Θλιβερὸ ἐπεισόδιον, δεῖγμα τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε ἐθνικοῦ διχασμοῦ, ἦταν ἡ συγκέντρωσι ἀντιβενιζελικῶν-ὀπαδῶν τοῦ Κωνσταντίνου, στὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως, γιὰ τὸ «Ἀνάθεμα» κατὰ τοῦ Βενιζέλου μὲ πέτρες ποὺ συσώρευσαν ἐκεῖ. Οἱ Βενιζελικοὶ τὶς ἐσκέπασαν μὲ ἄνθη καὶ μ' αὐτὰς ἔκτισαν, στὴν γειτονικὴ συνοικία Γκύζη, τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου. Κι αὐτὸ «πρὸς τέρψιν»

1. Βλ. Χρ. Σομολονίδη, *Τὸ Θέατρο στὴ Σμύρνη. Ἀντ. Μπέλλου-Θρεψιάδη, Ζωντανὰ Κείμενα*, Ἀθήνα 2000. «Ἑλληνοτουρκικὰ 1919-1922», Πρακτ. Συν. Γαστούνης 2004, ἐπὶ Δημαρχίας Λιούρμπα.

τῶν Τούρκων, πού εἶδαν στή Σμύρνη σέ κινηματογραφικά ἐπίκαιρα (ντοκιμαντέρ) τὰ γεγονότα τῶν Ἀθηνῶν (τὸ «Ἀνάθεμα») –κατὰ τὴν παροιμία τους «Ρωμεῖκος καβγάς, τούρκικος... χαλβάς»!– ὥστε ἕνας θεατὴς νὰ πυροβολήσει τὴν ὀθόνη τοῦ κινηματογράφου, ὅταν ἔδειξε τὸν... Βενιζέλο!

Αὐτὸ ὅμως ἔκανε τοὺς δύο ἡθοποιοὺς στὸ «ΧΡΥΣΟ ΓΕΦΥΡΙ» τοῦ Γαλανοῦ, πού ἔπαιζαν τοὺς ρόλους τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Ἑλλάδας, νὰ ἀρνηθοῦν τὴν συμμετοχὴ τους στὸ ἔργο αὐτό, ἀπὸ τὸν φόβο τους γιὰ ἐπανάληψη τοῦ ἐπεισοδίου στὸ ἐκεῖ θέατρο τῆς Σμύρνης. Τοὺς ρόλους αὐτοὺς ὁ Γαλανὸς τοὺς ἀνέθεσε στὶς δύο πρόγονές του, –ἀπὸ τὸν γάμο μὲ τὴν χήρα τοῦ Λουκᾶ Μπέλλου²– τὴν Ἀντιγόνη καὶ τὴν Ἰσμήνη, 20 καὶ 22 ἐτῶν τότε. Αὐτὲς ὡς κόρες τοῦ Βουλευτῆ τῶν Φιλελευθέρων (Βενιζέλου) Λουκᾶ Μπέλλου (ιατροῦ-ἐθνικοῦ ἀγωνιστῆ τῆς Κρητικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1866, τῆς Θεσσαλικῆς 1871 καὶ τοῦ ἱατροῦ τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897), πού εἶχε ἀποβιώσει τὸ 1912 «ἐν θριάμβῳ» ἀκούγοντας τὶς νίκες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ (1912-1913) ἀνυπομονοῦσαν νὰ συναντήσουν στὴν Σμύρνη τὸν θρυλικὸ Μακεδονομάχο-ιερωμένο Χρυσόστομο Καλαφάτη (ὅπως ἦταν τότε ὁ Γερμανὸς Καραβαγγέλης στὴν Καστοριά), καὶ τώρα Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο, πρὶν θὰ τοὺς ὑποδέχτο μὲ τὸν θίασο τοῦ πατριοῦ τους, ἐθνικοῦ ποιητῆ Ἀλ. Γαλανοῦ στὴν ἀπελευθέρωσή της τὸ 1919.

Τὸ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν ἐφοδίασε τὸν θίασο μὲ κιβώτιο στὶς ἀποσκευές του προκηρύξεων. Θὰ τὶς ἔδιναν στὸν Χρυσόστομο, γιὰ νὰ ἐνημερώσει τοὺς Ἕλληνες τῆς Σμύρνης, πῶς νὰ φερθοῦν κατὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ ἀντιδράσεις τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντιφρονούντων Ἰταλῶν, πού εὐρίσκοντο ἐκεῖ ὡς ἀντιπρόσωποι-σύμμαχοι τότε τῆς Ἀντάντ.

Ἔτσι ὅταν ἔφθασε ὁ θίασος μὲ τὸ ἀντιτορπλικὸ «ΛΕΩΝ» στὸ λιμάνι τῆς Σμύρνης καὶ οἱ Ἰταλοὶ θέλησαν νὰ ἐλέγξουν τὶς πολυτίμες ἀποσκευές τους, ὅπου ἦσαν καὶ οἱ προκηρύξεις μαζί μὲ τὰ σκηνικά καὶ τὸ βεστιᾶριο, ἀπωθήθηκαν βίαια ἀπὸ τοὺς ναύτες τοῦ ἀντιτορπλικοῦ. Αὐτοὶ τοὺς συνόδευσαν μέχρι τὴν Μητρόπολη, ὅπου τοὺς περίμενε ἐναγωνίως ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος. Τοὺς ἔδωσε ὡς διερμηνέα τους τὸν δικηγόρο Ἰ. Βέλλη³, γιὰ νὰ πᾶνε μαζί του στὸν Τούρκο λογοκριτῆ, ἀφοῦ λειτουργοῦσε ἀκόμη, γιὰ νὰ ἐγκρίνει τὸ ἀνέβασμα τοῦ ἔργου τους στὸ παραλιακὸ θέατρο τῆς Σμύρνης.

Αὐτὸς ρώτησε τὸν Βέλλη: «Τί ἔργο εἶναι αὐτὸ μὲ 9 μόνο σελίδες κείμενο;», γιὰ νὰ τοῦ ἀπαντήσει: «Ξέρετε, στὴν Ἀθήνα εἶναι τῆς μόδας τὰ μικρὰ μόνον ἔργα!». Κατὰ τὴν ἀνάγνωσή του διέγραψαν λέξεις-φράσεις πού θὰ ἔθιγαν τοὺς Τούρκους, ὅπως ἐκεῖ ὅπου ἡ ψυχὴ τοῦ Λόρδου Βύρωνα λέει: «Ποῦ εἶσαι, Μέγα Ἀλέξανδρε καὶ πρῶτε στρατηλάτῃ μὲ τὴ βαριά σου ἀρματοσιὰ καὶ τὸ χρυσὸ σου τ' ἄτι; νὰ ἰδεῖς μέσ' στὸν πολιτισμὸ ἀπίστους καὶ βαρβάρους». Τὸν τελευταῖο στίχο ἄλλαξαν σέ: «νὰ ἰδεῖς μέσ' στὸν πολιτισμὸ τοὺς βδελυροὺς Βουλγάρους».

Ἐκεῖ ὅπου ἡ ψυχὴ τοῦ Ρήγα Φεραίου ἔλεγε: «Γιὰ ἰδὲς καιρὸς πού χάνεται καὶ ὥρα πού διαβαίνει/, σὰν ὄχεντρα σκαρφάλωσε στοὺς βράχους κι ἀνεβαίνει ἡ Βουλγαριὰ μὲ τὴν Τουρκιά!/ Ἔ! Βούλγαροι καὶ Τοῦρκοι, τοῦ περβολιοῦ μας κόρακες, μαῦρα σαράκια σκοῦρκοι» τὸν ἄλλαξαν σέ: «Σὰν ὄχεντρα σκαρφάλωσαν στοὺς βράχους κι ἀνεβαίνουν οἱ Γερμανοὶ κι οἱ Βούλγαροι. / Ἔ Βούλγαροι καὶ Οὐνοί, τοῦ περβολιοῦ μας κόρακες, μαῦρα σαράκια, σκοῦρκοι!».

Καὶ στὸν ὕμνο τοῦ *Τρικούπη* γιὰ τὴν Κρήτη καὶ τὸν Βενιζέλο: «Καὶ Κρήτῃ σήμερα θὰ πεῖ ἕνα μεγάλο κάστρο / πού λάμπει ἡ ἀντρεία σου σὰν τῆς αὐγῆς τὸ ἄστρο, / πού εἶσαι ἐκεῖ σὰν γίγαντας στουλιώνει τὸ ποδᾶρι / καὶ ἐφτουν καὶ τσακίζονται *Τοῦρκοι* καὶ *Βούλγαροι*».

2. Γ. Ντελόπουλος, *Ἡ πολιτισμικὴ προσφορὰ στὴν Βοιωτία τῶν Α. Μπέλλου καὶ Ἀντ. Μπέλλου-Θεοφιλάδη*, εἰς: Πρακτικά Γ' Συνεδρίου ἑτ. Βοιωτικῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 2006 (Βιβλιοθήκη Θήβας).

3. Ι. Βέλλης (*Σμύρνη 1877*, Ἀθήνα 1950), δικηγόρος, διερμηνέας τὸ 1919-1922.

Τὸ *Τοῦρκοι* διαγράφηκε καὶ ἔγινε *Οὐνοί*. Τελικά ὁ Τοῦρκος λογοκριτὴς ἔγραψε: «Πλὴν τῶν διαγραφέντων δὲν ὑπάρχει λόγος τὸ ἔργο νὰ μὴ παρασταθεῖ ἀπὸ σκηνῆς» ἐνῶ ἡ σφραγίδα του ἔγραφε: «Ἀστυνομικὴ Διευθύνσις Σμύρνης 21 Μαρτίου 1335» (= ἔτος Ἑγίρας γιὰ τὸ 1919).

Ἡ παράσταση στὸ κατάμεστο θέατρο ἦταν ἓνα ξέσπασμα ἐθνικῆς ὑπερηφάνειας μ' ἓνα κοινὸ συγκινημένο νὰ χειροκροτεῖ δακρυσμένο καὶ τὸν Χρυσόστομο Σμύρνης στὰ παρασκήνια νὰ παρακολουθεῖ τὴν παράσταση δακρυσμένος κι αὐτὸς καὶ νὰ εὐλογεῖ κάνοντας τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ στοὺς ἡθοποιούς τοῦ ἔργου.

Ἐφημερίδα τῆς Σμύρνης ἔγραψε σὲ πρωτοσέλιδό της τὴν ἐπόμενη τῆς παράστασης: «Πραγματικὴ καλλιτεχνικὴ, ἐθνικὴ καὶ φιλολογικὴ ἀπόλαυσις ἦτο ἡ χθὲς τὸ ἑσπέρας δοθεῖσα ἐν τῷ θεάτρῳ Σμύρνης παράστασις τοῦ ἔργου τοῦ ἐνταῦθα παρεπιδημούντος ἐξ Ἀθηνῶν διαπρεποῦς ποιητοῦ κ. Ἀλ. Γαλανοῦ “Τὸ Χρυσὸ Γεφύρι”, οὗτινος οἱ ὠραῖοι στίχοι συνήρπασαν καὶ ἐνεθουσίασαν μέχρι δακρύων τὸ ἀκροατήριον, ὅπερ ἐν τέλει ἐκάλεσεν αὐτὸν ἐπὶ σκηνῆς καὶ τὸν ἐχειροκρότησε καὶ τὸν ἐπευφήμησεν».

Ὁ ἴδιος ὁ Χρυσόστομος⁴ ἔστειλε ἐγκύκλιο τῆς Μητρόπολης, μὲ ἡμερομηνία 23 Μαρτίου, στοὺς διευθυντὲς καὶ διευθύντριες τῶν σχολῶν τῆς ἐπαρχίας Σμύρνης, συνιστώντας νὰ παρακολουθοῦν οἱ μαθητὲς τους τὶς παραστάσεις τοῦ ἔργου:

«Ἀξιότιμοι Κύριοι Διευθυνταὶ καὶ Διευθύντριαι τῶν Σχολῶν τῆς ἐπαρχίας Σμύρνης.

Παραπεριμει ἐνταῦθα ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς κ. Ἀλέξανδρος Γαλανός, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ διδάσκεται ἐν τῷ θεάτρῳ Σμύρνης, τὸ πλήρες ἀγνῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως καὶ θερμοῦ πατριωτισμοῦ ἔργον αὐτοῦ “Τὸ Χρυσὸ Γεφύρι”.

Συνιστῶμεν ὑμῖν θερμῶς, κατὰ καθήκον πρὸς τὸν μαθητικὸν κόσμον, οὗτινος τὴν διαπαιδαγώγησιν ἀνέθηκεν ὑμῖν ἡ κοινωνία, ὅπως καταβάλλετε πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα αἱ ὑφ' ὑμῶν διαπαιδαγωγοῦμεναι νεαραὶ ὑπάρξεις παρακολουθήσωσι τὸ ἔξοχον τοῦτο ποιητικὸν ἔργον, οὗτινος ἡ ὠφέλιμος ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἔσται μεγίστη.

Ἐπὶ τούτοις διατελοῦμεν μετ' εὐλογιῶν.

Ἐν Σμύρνῃ τῇ 23ῃ Μαρτίου 1919.

Ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος».

Τὴν μεθεπόμενη ἡμέρα 25 Μαρτίου 1919 ἡ Σμύρνη ἔπλεε σημαιοστολισμένη στὰ ἐθνικὰ χρώματα, ἐνῶ στὰ σοκάκια τῶν φτωχογειτονιῶν της καὶ στὸ Φραγκομαχαλὰ οἱ ἑλληνικὲς σημαῖες σχημάτιζαν, ἐνωμένες στὴν κορυφὴ τους, γαλάζιες ἀψίδες.

Στὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ ἐκφωνήθηκε ἀπὸ διάκονο τῆς Μητρόπολης ὁ πανηγυρικὸς τῆς ἡμέρας σὲ μιὰ αἵθουσα κατάμεστη ἀπὸ Σμυρνιοὺς ὄλων τῶν τάξεων, ποὺ συγκινημένοι εἶδαν τὸν

4. Ἡ συμβολὴ τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης στὴν ἑλληνικὴ παιδεία μέσῳ τοῦ θεάτρου ὡς παιδαγωγικοῦ καὶ ἐθνικοῦ παράγοντα τὸ 1919 παραπέμπει στὴν ἀντίστοιχη πρὸ 100 ἐτῶν (1819) δράση τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἐξ Οἰκονόμων μὲ τὴν παράστασιν τοῦ ἔργου «ΕΞΗΝΤΑΒΕΛΩΝΗΣ» (διασκευὴ τοῦ «Φιλάργυρου» τοῦ Μολιέρου), ἐνῶ οἱ ἀλλοιώσεις θεατρικῶν κειμένων τῆς λογοκρισίας (1919) θυμίζει (βλ. Κ. Σκαλιόρας, *Κ. Οἰκονόμου, ὁ «Φιλάργυρος» τοῦ Μολιέρου*, Ἀθήνα 1970, σ. 20) τὶς σκηνὲς τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὅπως: προξενήτρα καυχίεται ὅτι θὰ μπορούσε νὰ παντρεύῃ τὸν Σουλτάνο μὲ τὴ Δημοκρατίαν τῆς Βενετίας καὶ ἡ Σοφολιὴ δηλώνει: «Ὡς καὶ τὸν λύκο, σὰ θελήσω τὸν ὑπανδρεύω μὲ τὴν προβατίνα» κι ἄλλοι ὁ Τοῦρκος γίνεται Ἑβραῖος ἢ Ἀρβανίτης, τὸ σπανιότικο καράβι, νυδριώτικη βάρκα καὶ οἱ κουρσάροι Μανιάτες. Βλ. καὶ Πρακτικὰ Β' Συνεδρίου γιὰ τὸν Κ. Οἰκονόμου-Τσαρίτσανη, Ἀθήνα 2014 ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ἰ. Μπουγάτσου γιὰ τὸν Οἰκονόμου στὸ: Γ. Ντελόπουλος, *Ἱστορικὴ-γλωσσικὴ θεώρησις τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Κ. Οἰκονόμου*. Ὁ λαμπρὸς πολιτιστικὸς συνδυασμὸς θεάτρου-παιδείας (κλασσικῆς ἑλληνικῆς-εὐρωπαϊκῆς) μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ τῆς Σμύρνης στὴν ἀντίστοιχὴ τῆς Νέας Σμύρνης μετὰ τὸ 1922, ὥστε ἀπόφοιτοὶ της νὰ διακριθοῦν ἐδῶ, ὅπως ἐκεῖ, γιὰ τὴν συμβολὴ τους στὴ νεοελληνικὴ πολιτιστικὴ ζωή.

διάκονο τελειώνοντας την όμιλία του να στρέφει τὸ τρεμάμενο χέρι του δυτικά πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Ἑλλάδας καὶ νὰ βροντοφωνεῖ:

– *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου!*

Ὁ θίασος ἀναχώρησε γιὰ τὴν Πόλη στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἀπρίλη 1919, γιὰ νὰ παίξει τὸ ἔργο «Τὸ Χρυσὸ Γεφύρι» σὲ θέατρο τῆς συνοικίας Πέραν μὲ μεγάλη ἐκεῖ ἐπιτυχία καὶ χωρὶς κανένα «παρatrάγουδο». Ἐκεῖ συνάντησαν τὸν θίασο τῆς Κυβέλης, ὅπου πρωταγωνιστοῦσε ὁ ἠθοποιὸς Λεπενιώτης.

Μὲ τὸν γιό του, σκηνοθέτη καὶ ἠθοποιὸ κι αὐτόν, Ἀντώνη Λεπενιώτη (1933-2005), συνεργάστηκα στὴν ἔκδοση τῶν ἀρχείων τῆς οἰκογένειας Μυράτ ποὺ διέπρεψε πρὸ τοῦ 1922 στὴ Σμύρνη καὶ κατόπιν στὴν Ἀθήνα. Ὁ πατέρας Μυράτ (διασκευὴ τοῦ Μουράτης) ἔπαιζε στὸ θέατρο τῆς Σμύρνης «Πανσύλῳπον» καὶ ὁ γιὸς του Δημήτρης Μυράτ διέπρεψε σὲ ἀθηναϊκοὺς θιάσους ὡς ἠθοποιός, σκηνοθέτης, θιασάρχης. Τὸ βιβλίο ποὺ βασίστηκε στὰ ἀρχεῖα αὐτὰ ἐπιγράφεται «*Δραγούμης - Μυράτ - Κοτοπούλη - Κυβέλη. Μιὰ πολιτικοθεατρικὴ δυναστεία*» (ἐκδ. Δωδὼν, Ἀθήνα 2000) καὶ ἀναφέρεται στὴν ἀντιπαλότητα-διχογνωμία τῶν ἀνωτέρω προσωπικοτήτων, ὅπως μετὰξὺ Δραγούμη-Κοτοπούλη καὶ Παπανδρέου-Κυβέλης. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Γαλανοῦ στὴ Σμύρνη γιὰ μιὰ παράσταση ἐθνικοῦ περιεχομένου τὸν Μάρτιο τοῦ 1919 παραμονὴ τῆς ἀποβάσεως τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων στὴ Σμύρνη (Μάϊος 1919) εἶχε λόγῳ τῆς κοινῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἔργου καὶ ἐνωτικὸ χαρακτήρα γιὰ τοὺς Ἑλλήνες θεατὲς τῆς στὴ Σμύρνη. Ἡ καταψήφιση ὁμῶς τοῦ Βενιζέλου τὸ 1920 καὶ ἡ ἀνάληψη τῆς συνέχισης τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας ἀπὸ τὴν ἀντίπαλη πολιτικὴ παράταξη (Γούναρης) εἶχε διχαστικὸ ἀντίκτυπο καὶ στὶς θεατρικὲς οἰκογένειες.

Παρήγορο φαινόμενο ὁμῶς ἦταν ἡ καλλιτεχνικὴ ἀλληλοεκτίμηση τῶν ἀντιπάλων θεατρικῶν οἰκογενειῶν μετὰ τὸ 1922. Τότε ἡ καλλιτεχνικὴ θεατρικὴ Σμύρνη μεταφέρεται στὴν Ἑλλάδα καὶ δίνει τεράστια ὥθηση στὰ θεατρικὰ δρώμενα τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Ἑλλάδας εὐρύτερα. Οἱ πρωταγωνιστὲς ἐκείνης τῆς ἀξέχαστης παράστασης στὴ Σμύρνη μὲ τὸ «Χρυσὸ Γεφύρι» θὰ βρίσκουν τώρα μπροστὰ τους τὴ Νέα Σμύρνη στὴν Ἀθήνα μὲ τὴ νέα Εὐαγγελικὴ Σχολὴ νὰ συνεχίζουν τὴν κουλτούρα τῆς Μικρασιατικῆς ἀστικῆς τάξης καὶ νὰ ἐπηρεάζουν μὲ τὸν εὐρωπαϊκὸ χαρακτήρα τους τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ 1922 ὄχι μόνο μὲ τὸ θέατρο ἀλλὰ μὲ τοὺς πολιτιστικὸς συλλόγους, ὅπως ἡ «Ἑστία Νέας Σμύρνης», τὸ «Ἴδρυμα Μικρασιατικῶν Ἐρευνῶν», οἱ ἀθλητικοὶ σύλλογοι («Πανιώνιος», ΑΕΚ [= Ἀθλητικὴ Ἐνωσις Κωνσταντινουπόλεως], ΑΠΟΛΛΩΝ - ΣΜΥΡΝΗΣ, ΠΑΟΚ Θεσσαλονίκης) καὶ πολλοὶ ἄλλοι σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Εἶχαν μεταφυτεῦσει τὴν πανάρχαιη πολιτιστικὴ κληρονομία τῆς ἀρχαίας Ἰωνίας προσφέροντας μὲ τὴν παρουσία τους τὴν ἀνθιση τοῦ πολιτισμοῦ στὴ νεώτερη Ἑλλάδα.

Ἡ «Σμύρνης ἄλωσις» δὲν εἶχε, γιὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1922 καὶ τὸ θεάτρό της, ἀντιστοιχία θεατρικῶν δρώμενων μὲ τὴν τραγωδίαν «Μιλήτου ἄλωσις» (ἀπὸ τοὺς Πέρσες) ποὺ θύμιζε στοὺς Ἀθηναίους «οἰκεῖα κακὰ» καὶ γι' αὐτὸ τιμώρησαν τὸν τραγικὸ ποιητὴ Φρύνιχο (5^{ος} αἰ. π.Χ.). Τὰ «οἰκεῖα κακὰ» μετατράπηκαν ἀπὸ τοὺς Σμυρνιοὺς καὶ Μικρασιάτες γενικώτερα σὲ «οἰκεῖα καλὰ», ἀφοῦ πρόσφεραν μὲ τὸν ἀναγκαστικὸ ἐρχομὸ τους στὴν Ἑλλάδα τὸ ἀνέβασμα τοῦ κοινωικοοικονομικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ τῆς ἐπιπέδου μαζί μὲ τὴν ἐθνολογικὴ τῆς ἐνδυνάμωσις. Ἔτσι ὥστε σήμερ' ἓνας στοὺς τέσσερις Ἑλλήνες νὰ ἔχει μικρασιατικὴ ρίζα, ὁμαιμη, ὁμόγλωσση, ὁμότροπη, ὁμόδοξη μὲ ἐκείνη τῶν νέων συγκατοίκων τους Ἑλλαδιτῶν στὴ Νέα Σμύρνη, Νέα Φώκαια, Νέα Φιλαδέλφεια καὶ σὲ τόσες ἄλλες ἐγκαταστάσεις τους στὴν ἡπειρωτικὴ καὶ νησιωτικὴ Νέα Ἑλλάδα τους, ὡς ἐλπίδα γιὰ κάποιο ἄλλο «Χρυσὸ Γεφύρι».

ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΛΕΚΚΟΣ

Θεολόγος, νομικός, τ. Δ/ντής της Αποστολικής Διακονίας

Μὲ τὸν ὄρο «ἐκκλησιαστική περιουσία», γενικῶς, ἐννοοῦμε τὸ σύνολο τῆς περιουσίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων (μητροπόλεων, μονῶν, ναῶν κ.λπ.), ὅπως ἀκριβῶς ὀρίζεται καὶ στὸν ἰσχύοντα Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, δὲν ἔχει περιουσία, ἀφοῦ ἡ κινητὴ καὶ ἀκίνητη ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἀνήκει στὰ ἐπιμέρους ἐκκλησιαστικὰ νομικὰ πρόσωπα δημόσιου ἢ ἰδιωτικοῦ δικαίου, τὰ ὅποια ἀναφέρονται στὸ ἄρθρο 1 παρ. 4 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη [Μητροπόλεις, Ἐνορίες καὶ ἐνοριακοὶ Ναοί, Μονές, Αποστολικὴ Διακονία (ὁ πρῶν ΟΔΕΠ καὶ νῦν ΕΚΥΟ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου), τὸ Ταμεῖο Πρόνοιας Ὁρθοδόξου ἐφημεριακοῦ Κλήρου (πρῶν TAKE), τὸ Διορθόδοξο Κέντρο καὶ ὅλα τα Ἰδρύματα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καὶ τῶν Μητροπόλεων, «τὰ κεκτημένα νομικὴν προσωπικότητα»]. Δηλαδή, πρέπει νὰ γίνεи κατανοητὸ ὅτι λέγοντας ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἐννοοῦμε ἓνα σύνολο περιουσιακῶν στοιχείων ποὺ δὲν ἀνήκουν κατὰ κυριότητα σὲ ἓνα ἢ δύο νομικὰ πρόσωπα, ἀλλὰ σὲ χιλιάδες, ὅσοι εἶναι οἱ ἱεροὶ ναοὶ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, οἱ μονές, τὰ ἱδρύματα κ.λπ.

Ἀλλὰ σήμερα, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὴν διήθεν «ἀμύθητη» περιουσία τῆς Ἐκκλησίας, ἀναφερόμαστε κατεξοχὴν στὴ λεγόμενη μοναστηριακὴ (κινητὴ καὶ κυρίως ἀκίνητη), ποὺ διακρίνεται στὴ «διατηρητέα» καὶ τὴν «ἐκποιητέα» ἢ «ρευστοποιητέα», δηλαδὴ ἐκεῖνη ποὺ πρέπει νὰ διατηρηθεῖ στὴν κυριότητα τῶν μονῶν καὶ ἐκεῖνη ποὺ μπορεῖ ἢ πρέπει νὰ πωληθεῖ².

Τόσο ἡ κινητὴ ὅσο καὶ ἡ ἀκίνητη ἐκκλησιαστικὴ περιουσία³ ἀνέκαθεν ἀπελάμβανε ἓνα καθεστῶς ποὺ εἶχε τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀναπαλλοτρίωτου. Οἱ «Ἀποστολικὲς Διαταγές», οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες καὶ πολλοὶ Κανόνες Ἱερῶν Συνόδων θεμελιώνουν τὸ ἀναπαλλοτρίωτο τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας «εἰς τὸ διηνεκές», διότι τὴν χαρακτηρίζουν πράγμα ἱερὸ ποὺ ἀνήκει στὸν Θεό. Ἀναφέρουμε χαρακτηριστικοὺς ὁρισμούς: «Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκο-

1. Νόμος 590/1977, ΦΕΚ 146, τ. Α', ἄρθρο 46, παρ. 2.

2. Ἡ ἐν λόγω διάκριση ἔγινε με νομοθετήματα τοῦ 1930-1931, ὅταν ἀνατέθηκε ἡ διοίκηση καὶ διαχείριση τῆς ρευστοποιητέας (ἐκποιητέας) μοναστηριακῆς περιουσίας στὸν Ὄργανισμο Διοικήσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Περιουσίας – ΟΔΕΠ. Τότε με Προεδρικὰ Διατάγματα, καθορίστηκε ἡ «ταυτότητα» κάθε ἀκινήτου (θέση, εἶδος, ἔκταση κ.λπ.) ποὺ ἦταν «ἐκποιητέο», ἐνῶ τὰ «διατηρητέα» ὁρίστηκε νὰ παραμείνουν στὴν κυριότητα, νομὴ καὶ κατοχὴ τῶν μέχρι τότε ἰδιοκτητριῶν μονῶν.

3. Σύμφωνα με παλαιότερη ἐπίσημη ἐρευνα τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς, στὸ Δημόσιο ἀνήκουν 43.598.000 στρέμματα, στὴν Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση 15.553.200, στὶς Συνεταιριστικὲς Ὁργανώσεις 1.098.400 καὶ στὰ χιλιάδες ἐκκλησιαστικὰ νομικὰ πρόσωπα 1.292.300 στρέμματα, ἀπὸ τὰ ὅποια 367.000 στρέμματα εἶναι δασικὲς ἐκτάσεις, 735.300 βοσκότοποι καὶ 189.900 γεωργικὴ γῆ. Αὐτὴ εἶναι ἡ «ἀμύθητη» ἐκκλησιαστικὴ περιουσία!

πος ἐχέτω τὴν φροντίδα, καὶ διοικεῖται αὐτά, ὡς τοῦ Θεοῦ ἐφορῶντος... (καὶ) μὴ προφάσει τῶν πενήτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπεμπολεῖται»⁴. «Ὅτι οὐ χρὴ ἐπίσκοπον τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν ὑπὸ κληρονόμους... τίθεται. Εἰ δέ τις τοῦτο ποιήσει, ...ἐπιτιμᾶσθω ἀφορισμῶ»⁵. «Προστάσσομεν, τὸν ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων, ...ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι»⁶. «Τὰ τῆς ἐκκλησίας τῇ ἐκκλησίᾳ καλῶς ἔχειν φυλάττεσθαι δεῖ μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ ἀγαθῆς συνειδήσεως καὶ πίστεως τῆς εἰς τῶν πάντων ἔφορον καὶ κριτὴν Θεόν. Ἄ καὶ διοικεῖσθαι προσήκει μετὰ κρίσεως καὶ ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου...»⁷. «Ὅμοίως ἤρεσεν, ἵνα πρᾶγμα ἐκκλησιαστικὸν μηδεὶς πιπράσκη... (ὅστις δὲ τοῦτο ποιήσει) ὑπεύθυνος τῷ Θεῷ καὶ τῇ συνόδῳ φανῇ ὁ πιπράσκων, καὶ ἀλλότριος τῆς οἰκείας τιμῆς»⁸. «Τὰ ἅπαξ καθιερωθέντα μοναστήρια... μένουν εἰς τὸ διηνεκὲς μοναστήρια, καὶ τὰ ἀνήκοντα αὐτοῖς πράγματα φυλάττεσθαι..., τοὺς δὲ συγχωροῦντας τοῦτο γίνεσθαι, ὑποκεῖσθαι τοῖς ἐκ τῶν κανόνων ἐπιτιμίοις»⁹.

Καθόλη τῇ διάρκειᾳ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, κυρίως δὲ ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ (6ος αἰ.), ἀπαγορευόταν ἡ ἐκποίηση ἀκινήτων τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίως τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων καὶ τῶν μοναστηριῶν τῆς, καθὼς καὶ κάθε πράξις ποὺ θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μειωθεῖ ἡ ἀξία τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῆς, ἐκτὸς ἂν γινόταν γιὰ προφανὲς ὄφελός της ἢ ἀπὸ ἀδήριτη ἀνάγκη. Τὰ ἀνήκοντα στὴν Ἐκκλησία κινητὰ καὶ ἀκίνητα χαρακτηρίζονταν «πράγματα ἀφιερωθέντα στὸν Θεόν», ἄρα «ἀναπόσπαστα», «ἀναφαίρετα» καὶ «ἀμείωτα». Ἀρχὴ πού, ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων, ἔγινε σεβαστὴ ἀκόμη καὶ στὴ διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας.

Οἱ περιπέτειες γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἄρχισαν (καὶ δυστυχῶς συνεχίζονται) ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τὴ δημιουργία τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους, ὅποτε μὲ διάφορα διατάγματα καὶ νομοθετήματα ἐπιβλήθηκε κατὰ καιροὺς ἡ ἀναγκαστικὴ ἀπαλλοτριώσις τεράστιων τμημάτων τῆς¹⁰. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ ὅσα ἀναφέρονται σὲ ἐγγραφὸν¹¹ γιὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀπαλλοτριωτικῆς κρατικῆς ἐπιβουλῆς: Στὴν περίοδο 1917 μέχρι 1930 ἀπαλλοτριώθηκαν ἐκκλησιαστικὲς ἐκτάσεις ἀξίας ἄνω τοῦ 1.000.000.000 προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ τὸ κράτος κατέβαλε στὸ τότε Γενικὸ Ἐκκλησιολογικὸ Ταμεῖο μόνον 40 ἑκατομμύρια. Τὰ ὑπόλοιπα 960 ἑκατομμύρια ὀφείλονται ἀκόμη. Ἄς τολμήσει κάποιος εἰδικὸς νὰ κάνει ἀναγωγὴν σὲ σημερινὲς τιμές!

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1952 ὅριξε ὅτι «ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἐν Ἑλλάδι εἶναι ἡ Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», ἀλλὰ καὶ νέα κρίση στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας - Πολιτείας προκάλεσε ἡ

4. ΛΗ' κανόνας Ἀγίων Ἀποστόλων.

5. ΟΣΤ' κανόνας Ἀγίων Ἀποστόλων.

6. ΜΑ' κανόνας Ἀγίων Ἀποστόλων.

7. ΚΔ' κανόνας συνόδου Ἀντιοχείας, ἔτους 341.

8. ΚΣΤ' κανόνας τῆς συνόδου Καρθαγένης, ἔτους 419.

9. ΚΔ' κανόνας τῆς Δ' οἰκουμενικῆς συνόδου, ἔτους 451. Βλέπε καὶ ΜΘ' τῆς ἐν Τρούλλῳ οἰκουμενικῆς, ἔτους 692.

10. Οἱ πλέον χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις εἶναι: Τὰ βασιλικά διατάγματα τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὁθωνα (1833-1834) ποὺ διέλυσαν 416 μοναστήρια καὶ ἀρπάχθηκε ἡ περιουσία τους μὲ πρόσχημα τὴν ἴδρυση τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου». Τὸ διάταγμα τοῦ 1836 μὲ νέα ἀναγκαστικὴ ἀπαλλοτριώσις καὶ ἄλλων τεράστιων ἐκτάσεων καὶ τῶν ἐν λειτουργίᾳ μονῶν, «γάρνιν (δῆθεν) θεαρέστων ἔργων καὶ πρὸς οἰκοδομὴν ἱερῶν καὶ ἀγαθοεργῶν καταστημάτων». Οἱ νόμοι 1072/1917 καὶ 2050/1920 (ἀγροτικὸς νόμος) καὶ ἄλλοι ποὺ ἀκολούθησαν (ὅπως ὁ 2189) πρὸς ἀποκατάστασις προσφύγων ἢ ἀκτημόνων. Ὁ κωδικὸς νόμος 4684/1931, τὰ Ν.Δ. 327/1947 καὶ τῆς 29.10.1969 κ.λπ.

11. Το μὲ ἀρ. πρωτ. 976/780/18.4.1947 τῆς Γεν. Δ/σεως τοῦ ΟΔΕΠ πρὸς τὴ Γεν. Δ/ση Δημόσιου Λογιστικοῦ τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν

απαίτηση της κυβέρνησης Πλαστήρα για παραχώρηση στο κράτος της εκκλησιαστικής περιουσίας, με την απειλή μάλιστα διακοπής της μισθοδοσίας των εφημερίων! Κάτω από το βάρος των αφόρητων απειλών και πιέσεων η Έκκλησία υπέγραψε την από 18.9.1952 «Σύμβασιν περί εξαγοράς υπό τοῦ Δημοσίου κτημάτων της... Έκκλησίας... πρὸς ἀποκατάστασιν ἀκτημόνων καλλιεργητῶν καὶ ἀκτημόνων γεωργικῶν κτηνοτρόφων». Έτσι, ὑποχρεώθηκε καὶ παρεχώρησε στοῦ κράτος τὰ 4/5 (80%) τῆς καλλιεργουμένης ἢ καλλιεργήσιμης ἀγροτικῆς περιουσίας της καὶ τὰ 2/3 (67%) τῶν βοσκοτόπων της, με ἀντάλλαγμα νὰ λάβει τὸ 1/3 τῆς πραγματικῆς τους ἀξίας (κάποια ἀστικά ἀκίνητα καὶ 45 ἑκατομμύρια δραχμές, νέας, τότε, ἐκδόσεως). Ὡς σημειωθεῖ, ὅτι στὴ Σύμβαση αὐτὴ τοῦ 1952 περιέχεται ἡ διακήρυξη ὅτι ἡ ἀπαλλοτρίωση αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία καὶ δὲν πρόκειται νὰ ὑπάρξει νεότερη στοῦ μέλλον, ἐνῶ δεσμευόταν νὰ παρέχει κάθε ἀναγκαία ὑποστήριξη (ὕλική καὶ τεχνική), ὥστε ἡ Έκκλησία νὰ μπορέσει νὰ ἀξιοποιήσει τὴν ἐναπομείνουσα περιουσία της.

Παρὰ ταῦτα, με σειρὰ διοικητικῶν μέτρων ποὺ ἀκολούθησαν, τὸ ἐλληνικὸ κράτος ὄχι μόνο δὲν ὑποστήριξε, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπέτρεψε στὴν Έκκλησία νὰ ἀξιοποιήσει τὴν περιουσία της. Ἄλλοτε ἀμφισβητώντας τὴν κυριότητα, ἄλλοτε χαρακτηρίζοντας ὡς δασικὲς ἢ «διακατεχόμενες» τὶς μοναστηριακὲς ἐκτάσεις. Στὴν πράξη οἱ κρατικὲς Ὑπηρεσίες ἐμπόδισαν καὶ ἐμποδίζουν τὴν Έκκλησία νὰ ἀξιοποιήσει τὴν περιουσία ποὺ τῆς ἀπέμεινε, με ἀποτέλεσμα ὁ ἐλληνικὸς λαὸς νὰ στερεῖται τῆς δυνατότητας νὰ δεχθεῖ, ἀκόμα περισσότερο, τὴν εὐεργετικὴ στοργὴ τῆς πνευματικῆς τοῦ Μητέρας, ἡ ὁποία ἐντούτοις λειτουργεῖ 400 καὶ πλέον πάσης φύσεως φιланθρωπικά ἰδρύματα.

Ὡς ἀποκορύφωμα τῆς κρατικῆς ἐπιβουλῆς ἀναφέρονται οἱ νόμοι 1700/1987 (νόμος Τρίτση) καὶ 1811/1988, ποὺ ἀποπειράθηκαν νὰ ἀλλάξουν τοὺς κανόνες διοίκησης, διαχείρισης καὶ ἐκπροσώπησης τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας, ἀλλὰ «πάγωσαν» μετὰ ἀπὸ σχετικὲς ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας¹² καὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαστηρίου Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων¹³, στοῦ ὁποῦ προσέφυγαν διάφορες μονές. Τὸ δεύτερο ἔκρινε ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ νόμοι παραβίαζαν διατάξεις ἄρθρων τῆς Διεθνoῦς Συμβάσεως τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Πρώτου Πρωτοκόλλου της.

Ἡ διαχρονικὴ αὐτὴ κρατικὴ ἐπιβουλὴ σὲ βάρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας δὲν ἐκπλήσσει πλέον κανέναν. Διότι, κάθε φορὰ ποὺ ὑπάρχει ὁποιασδήποτε μορφῆς «κρίση» στὶς σχέσεις Έκκλησίας - Πολιτείας καὶ ἐπιδιώκεται ἡ ἐπίτευξη κάποιου ἄλλου σκοποῦ, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ ἀποπροσανατολισμὸς τῆς Κοινῆς Γνώμης, ὁ «ἐκφοβισμὸς» τοῦ ἱεροῦ Κλήρου καὶ τῶν πιστῶν, ἡ ἐπίδειξη ἰσχύος ἐκ μέρους τοῦ κράτους κ.λπ., ἐμφανίζεται στοῦ προσκηνιοῦ καὶ (ξανα)τίθεται πρὸς συζήτηση τὸ προσφιλὲς σὲ πολλοὺς θέμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας. Τότε, φιλικὰ πρὸς τὶς ἐκάστοτε κυβερνήσεις Μέσα Ἐνημέρωσης, πολιτικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ παράγοντες, ἀγνοοῦντες ἢ καλοπροαίρετα παρασυρόμενοι, ἀθεολόγητα ἢ νομικῶς ἀκατάρτιστα πρόσωπα, ἀποφαίνονται ἐπὶ τοῦ θέματος. Δημιουργοὺν λανθασμένες ἐντυπώσεις στοῦ λαοῦ, καλλιεργοῦν τὸ κατάλληλο «κλίμα» καὶ προετοιμάζουν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐπόμενη (ἐλπίζουν, τελευταία) ἐπέλαση πρὸς ὑφαρπαγὴ παντὸς ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν ἄλλοτε, ὄντως μεγάλη, ἱερὴ περιουσία τῆς Έκκλησίας, ἡ ὁποία οὐσιαστικὰ ἀνήκει στοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸ χριστεπώνυμο πλήρωμά της.

12 Απόφαση 5057/1987.

13. Απόφαση 10/1993/483/484/9.12.1994.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ Ο ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΝΑΣΧΟΛΗΣΕΙΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ

Γενικός Γραμματεὺς τοῦ Λουβρίου Ἰδρύματος

Ὁ ἐκ Τσαριτσάνης τῆς Θεσσαλίας κληρικὸς Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμου¹ (1780-1857) αὐτοδίδακτος Θεολόγος, Φιλολόγος, Ἀρχαιολόγος, Ἱστορικός, Παιδαγωγός, ὑπῆρξε μία τῶν σπουδαιότερων προσωπικοτήτων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Κατὰ τὴν περιοδεία του στὰ πνευματικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης (1832-1834) μίλησε μὲ Θεολόγους (Neander), Φιλολόγους (Hermann), Ἑλληνιστὲς (Kind, David), Φιλοσόφους (Schleieracher), Ἀρχαιοδίφους (Böckh), Ἱστορικοὺς (D' Olenine), Νομικοὺς (Rosenkampff), Ἱατροὺς (Hufeland), Πολιτικοὺς (Tat(t)ischeff), Διπλωμάτες (Muraviev), μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε καὶ ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος Ἀλληλογραφία.

Μίλησε ἀκόμη καὶ μὲ ἐκπροσώπους τῆς Βασιλικῆς Ἑταιρείας Βαρσοβίας. Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Αὐστρίας, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐκπροσώπους Ἀρχαιολογικῶν Ἑταιρειῶν.

Ὁ διάλογος μὲ Ἀρχαιολόγους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς Ἑταιρεῖες τοὺς προκλήθηκε ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τοῦ Κ. Οἰκονόμου γιὰ μελέτη καὶ σχολιασμό ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, μὲ τὶς ὁποῖες εἶχε ἀσχοληθῇ καὶ παλαιότερα.

Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ de Cramer², ὁ ὁποῖος ἀπέστειλε ἐπιγραφή στὸν Κ. Οἰκονόμο μὲ τὴν παράκλησι νὰ ἀποδοθῇ ὀρθά, καθὼς καὶ ἐπιστολὴ³ τοῦ Κ. Οἰκονόμου τὸ 1819 πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Μουρούζη, ὅπου ἀποτυπῶνται δύο ἐπιγραφές, σὲ ἀρχαῖο ναό, στὰ Μοσχονήσια, ἀπέναντι ἀπὸ τὶς Κυδωνίες. «Ἡ πρώτη», γράφει, «εἶναι μνημεῖον ἐπιγραφῆ, ἡ δευτέρα ψηφίσματος λείψανον, ἀξιόλογον μάλιστα διὰ τρία τινά. α) διότι μαρτυρεῖ ὅτι ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον εὐρέθη, τὰ Μοσχονήσια, εἶναι ἡ παλαιὰ Ποροσελήνη καθὼς τὴν διαγράφει ὁ Στράβων· β) διὰ τὴν γραφὴν τοῦ ὀνόματος. Ὀνομάζει τὴν πόλιν Πωροσελήνην διὰ τοῦ ὦ, ἐν ᾧ ὁ Στράβων τὴν ὀμκρογραφεῖ, Ποροσελήνη, παρὰ τό, καθὼς φαίνεται, τὴν παράγει, Ποροσελήνην· γ) διὰ τὴν ἰωταγραφίαν τοῦ Ταμίου, ἐκ τοῦ ὁποῖου καθὼς καὶ ἀπὸ ἄλλα τοιαῦτα φαίνεται καθαρά ὅτι δὲν διέφερεν ἡ προφορὰ τοῦ Ι ἀπὸ τὴν τοῦ ΕΙ παρὰ τοῖς παλαιοῖς μας. Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἀποδεικνύουσι πολὺ τῶν καισαρικῶν χρόνων ἀρχαιότεραν».

Ἡ συμβολὴ τοῦ Κ. Οἰκονόμου στὴ μελέτη ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, προσέδωσε νέα ἀκτινοβολία στὴν ὅλην του προσωπικότητα καὶ προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀρχαιολόγων Gerhard, Böckh, Bellott, Petretini, τῶν μελῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ὁδησσοῦ. Καὶ τοῦτο, γιατί ὁ Κ. Οἰκονόμος ἀπέστελλε συχνὰ ἀνέκδοτες τότε ἐπιγραφές, ὅχι μόνον τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ τῶν χριστιανικῶν τεσσάρων πρώτων αἰῶνων.

1 Ἰωάννης Δ. Μπουγάτσος, *Σελίδες ἀπὸ τῆ ζωῆ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντῖνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων*, περ. «Φιλογένεια», τ. Θ', τεύχος 1 (2007).

2 Ἀρχεῖον Κ. καὶ Σ. Οἰκονόμου, Φ. II, 149/3-6-1819 (Εἰκ. 3).

3 Φ VII, 103/7-6-1819 (Εἰκ. 1 καὶ 2).

Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπὸ πολλές ἀναφορὲς τοῦ Κ. Οἰκονόμου καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Gerhard, μὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Κ. Οἰκονόμο, τὸν πληροφορεῖ ὅτι ἀνέθεσε στὸν Γραμματέα του, κατὰ τὸν λίγο χρόνον ἀπομάκρυνσί του ἀπὸ τὴ Ρώμη, ν' ἀποστέλλῃ σ' αὐτὸν τὸ Δελτίον τῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἐνημερώνη γὰ τὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα ποὺ βρίσκονται στὸ Βατικανό, ἀνταποκρινόμενος σὲ σχετικὸ αἶτημα τοῦ Κ. Οἰκονόμου.

Συγχρόνως τὸν παρακαλεῖ νὰ μὴν ἀρνηθῇ, ὅταν μπορῇ, «νὰ πλουτίσῃ τὰς ἀρχαιολογικὰς τῶν ἐκθέσεις μὲ κάποιον σοφὸν ἄρθρον γεγραμμένον ἀπὸ τὸν ἴδιον»⁴.

Σὲ ἄλλη τοῦ ἐπιστολῇ, ὁ ἴδιος ἐπιστήμων, ἀπευθυνόμενος στὸν Κ. Οἰκονόμο, σημειώνει: «Σπεύδω... νὰ Σᾶς ἀποστεῖλω τὸ ἐπίσημον φύλλον τῶν συναδέλφων, τὸ ὁποῖον παρέμεινε καθυστερημένον, καθὼς ἐπίσης καὶ δύο μικρὰ φυλλάδια, τὰ ὁποῖα μόλις ἐξέδωσα καὶ τὰ ὁποῖα, Σᾶς παρακαλῶ, νὰ εὐαρεστηθῇτε νὰ τὰ δεχθῇτε, ὡς τεκμήριον τῆς εὐσεβάστου μου ἐκτιμήσεως καὶ ἀφοσιώσεως»⁵.

Ἀνταποκρινόμενος ὁ Κ. Οἰκονόμος στὴν ἐπιθυμία τοῦ Gerhard καὶ κατ' ἐπέκτασι τῆς Ἑταιρείας, μὲ ἐπιστολὴ τοῦ, ἀπὸ τὸ Ναύπλιο τὸ 1835, κοινοποιεῖ σ' αὐτὸν ὅτι στέλλει «πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἀρχαίαν ἐπιγραφὴν ἑλληνικὴν», καθὼς «καὶ δύο νεωτέρας ἄλλας χριστιανικὰς, ἀνεκδότους καὶ ταύτας». Εἰδικότερα σημειώνει: «Εὖξαι δὲ κάμοι τῷ γέροντι μὴ παντάπασιν ἀχρήστῳ πρὸς τοὺς κοινωφελεῖς τῆς Ἑταιρείας ἀγῶνας ἀποβῆναι διὰ τὸ γῆρας· πειράσομαι δὲ καὶ αὐτός, ὅ,τι δύναμαι, ὑπουργῆσαι τὰ εἰκότα. Καὶ νῦν δὲ μὴ βουλόμενος κεναῖς χερσὶν ὀφθῆναι, πέμπω διὰ σοῦ πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἀρχαίαν ἐπιγραφὴν ἑλληνικὴν, ἣν οὕτω φησὶν ἐκδεδοῦσθαι. Εὖρηται δὲ ἐν τῷ Ὡρωπῷ ἡ ἐπιγραφὴ καὶ νῦν κεῖται ἐν Ἀθήνῃσι παρά τινι τῶν ἐμῶν φίλων (ὡς ἐπεσημνάμην εἰς τὸ ἀπόγραφον). Πέμπω δὲ σὺν αὐτῇ καὶ δύο νεωτέρας ἄλλας χριστιανικὰς ἀνεκδότους καὶ ταύτας· καλὸν δὲ καὶ ταύτας ὑπέλαβον ἐκδοθῆναι, εἰ καὶ μὴδὲν ἄλλο, ἀλλὰ πρὸς δεῖγμα γοῦν τῆς καθ' ὅτι ἐγράφησαν χρόνου καταστάσεως τῆς παιδείας τῶν Ναυπλιέων· ἐν Ναυπλίᾳ γὰρ σφίζονται αἱ ἐπιγραφαί. Καὶ ταῦτα μὲν ταῦτη. Σὺ δέ, ὅπως εὐμενῶς ἀποδέξῃ τὴν σμικρὰν προσφοράν μου, ἵνα καὶ πρὸς ἄλλο τι ἀξιώτερον εὐτολμώτερος γένωμαι. Κοίνωσον δὲ καὶ πρὸς τὸν αὐτόθι κοινὸν φίλον, τὸν σοφώτατον Βοίχχιον (Böckh) τὰς ἐπιγραφάς»⁶.

Ἀποδεχόμενος δὲ ὁ Κ. Οἰκονόμος τὴν πρόσκλησι τοῦ Ἰδρύματος, καθὼς καὶ στὶς ἐπιθυμίας τῆς Ἑταιρείας, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐπιστολὴ, ἀπαντᾷ σχετικῶς μ' αὐτά: «Καὶ δὴ σοι πρόσειμι χαίρων, Γεράρδε φίλτατε, καὶ καταφιλῶ σὲ πόθῳ πολλῷ καὶ χάριτας μυρίας ὁμολογῶ, ὅτι μοι καὶ τὸ δίπλωμα τοῦ περικλεοῦς ἀρχαιολογικοῦ Συστήματος, παρ' ᾧ πολυζήλως γραμματεὺς ἐφρόντισας ἀποστεῖλαι, Σὺ πρῶτος γενόμενος αἰτιώτατος τοῦ συγκαταλεχθῆναι καμὲ τῷ σοφῷ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων θιάσῳ. Σὲ μὲν οὖν ὡς φίλον φίλος πρότερον ἀγαπῶν, ἤδη καὶ ὡς ἐταῖρον ἐταῖρος καὶ φιλῶ καὶ τιμῶ. Σὺ δὲ παρακαλῶ προσενέγκας ἐξ ἐμοῦ πρὸς τὴν σοφὴν τοῦ Συστήματος ἑταιρείαν πᾶσαν εὐχαριστίαν ἀντὶ τῆς τιμῆς, ἣν με πάνυ φιλανθρώπως καὶ φιλομούσως ἐτίμησε, μέλος ἐαυτῆς τεταγμένον ὀνομάσασα»⁷.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ τὰ ὅσα ἀναφέρονται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ ἐπιτίμου προΐσταμένου τῆς Ἀλληλογραφίας τῆς Ἑταιρείας Bellotti πρὸς τὸν Κ. Οἰκονόμο, στὴν ὁποία καταγράφεται

4 Φ. IV, 370/31-12-1834.

5 Φ. IV, 386/5-6-1835.

6 Φ. VIII, 10/22 Αὐγούστου 1835.

7 Φ. VIII, 10/22 Αὐγούστου 1835.

ή έκδοτική δραστηριότητα της Έταιρείας και κυρίως το μηνιαίως εκδιδόμενο Δελτίο της, καθώς και οι οικονομικές υποχρεώσεις του Κ. Οικονόμου προς την Έταιρεία, ως μέλος, και ο τρόπος καταβολής του αντιτίμου.

«Ὡς ἐπιφορτισμένος τῆς Ἀλληλογραφίας», γράφει ὁ Bellotti, «ὐπὸ τοῦ Ἰδρύματος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ τῆς Ρώμης, τοῦ ὁποῖου ἀπαρτίζετε Μέλος, καὶ εἰς τὸ ὅποιον εἶμαι προσκολλημένος, ὡς ἐπίτιμος Προϊστάμενος, καὶ ἀκόμη περισσότερο, διὰ τῶν συνδέσεών μου φιλίας μετὰ τῶν Σεβασμίων προσώπων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὴν Διεύθυνσιν (Διοίκησιν), ὅπως ἐνεργήσω τὰ δέοντα, ἵνα διαβιβάσω πρὸς Ὑμᾶς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐκδόσεις τὰς σχετικὰς μετὰ τὰ ἔτη 1836, 1837 καὶ 1838, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν ἐκείνας, πού διεβιβάσθησαν διὰ μιᾶς ἐπιστολῆς ἐκ Νεαπόλεως τὴν 26/7 Ὀκτωβρίου/Νοεμβρίου 1835»⁸.

Ἀνάλογος πρὸς αὐτὰ εἶναι καὶ ἡ Ἀλληλογραφία ἡ ἀναφερόμενη στὴν ἐκλογή τοῦ Κ. Οἰκονόμου ὡς Μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς Έταιρείας Ὁδησοῦ.

Σὲ σχετικὸ ἔγγραφο τῆς Έταιρείας ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Σύλλογος τῆς Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιοτήτων Ὁδησοῦ, ὁ ὁποῖος ιδρύθηκε τὴν 25ην Μαρτίου (1839) στὸ προκαταρκτικὸ Συνέδριο τῶν ιδρυτικῶν Μελῶν του (πού ἐγίνε στίς 18 Ἀπριλίου 1839) σὲ «ἐνδειξί σεβασμοῦ, πρὸς τὰς ὑπηρεσίας πού ἔχετε κάνει Ὑμεῖς διὰ τὴν Σλαβικὴν Φιλολογίαν, ὁμοψύχως ἀπεφάισε νὰ συνριθμήσῃ Ὑμᾶς εἰς τὰ ἰδικὰ του Τακτικὰ Μέλη»⁹.

Ὁ Κ. Οἰκονόμος, σὲ εὐχαριστήρια ἐπιστολὴ του, θεωρεῖ μεγάλη τιμὴ γι' αὐτὸν τὸ γεγονός τῆς «συγκατατάξεώς» του «τῷ καλῷ θιάσῳ» τῆς «περιφάντου ἐν Ὁδησοῦ Ἀρχαιολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς Έταιρείας» ὑπόσχεται δὲ ὅτι δὲν θὰ «ἐγκατοικήσῃ» σ' αὐτὴν Έταιρεία ὡς «ἄσυντελὴς καὶ ἄχρηστος»... «ἄργος κηφὴν»... ἀλλὰ θὰ προσπαθήσῃ νὰ συγκομίσῃ «κηρίου ψῆγμα»: «Ὑμεῖς, ὧ σοφώτατοι ἀνδρῶν», γράφει, «οὐκ οἶδ' ὅπως ἡξιώσατε καμὲ τῷ καλῷ θιάσῳ συγκατατάξαι, ἄνθρωπον μῆτε πρὸς χρησίμων γνώσεων ἀρμονίαν πάνυ τοι δεξιὸν γινόμενον ἐξ ἀρχῆς, καὶ νῦν ἤδη, εἷς τινα περὶ τὰ τοιαῦτα πάλαι πότε' εἶχε σμικρὰν ἐμπειρίαν, καὶ ταύτην ὑπὸ γήρωσ ἀφηρημένον... Καὶ ἔοικεν ἄρα μᾶλλον τῆς ὑμετέρας μεγαλοφροσύνης τε καὶ φιλοδωρίας ἢ τῆς ἐμῆς ἀξίας ἔργον ἡ ἐκλογή. Πλὴν ἀλλὰ καὶ δέχομαι ταύτην ἀσμένως καὶ ταπεινῶς εὐγνωμονῶ καὶ τὸ δίπλωμα λαβὼν μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐγκαλλωπίζομαι»¹⁰.

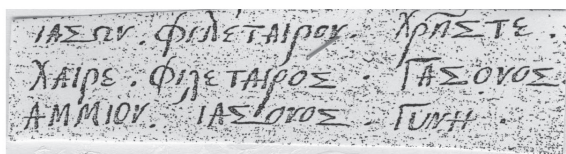
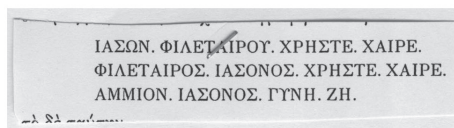
Μὲ ἄλλη του ἐπιστολὴ εὐχαριστεῖ τὴν Έταιρεία γιὰ τὸ πρόγραμμα πού τοῦ ἔστειλαν «τῶν ἐβραϊκῶν χειρογράφων δι' ὧν ἐπλουτίσθη ἡ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς Ἀρχαιολογίας συστάσα Ὁδήσσειος Έταιρεία». «Ἐθαύμασα δὲ μάλιστα», ὑπογραμμίζει ἀκόμη ὁ Κ. Οἰκονόμος, «τὸν ἀρχαιότερον κώδικα τῶν προφητειῶν κατὰ τὸ συνεκδοθὲν πανομοιότυπον τῶν προφητειῶν τοῦ Ἀββακούμ». Συγχαίρει δὲ τὴν Έταιρεία διὰ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὅποιον ἐπιδεικνύει περὶ τῆς Ἑβραϊκῆς φιλολογίας καὶ ὑπόσχεται ὅτι, ὅταν ὁλοκληρωθῇ τὸ ἔργον του, «περὶ τῶν Ὁ Ἑρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς Θείας Γραφῆς» μετὰ τὴν ἐκδοσὶ τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου τόμου, θὰ τοὺς ἀποστείλῃ στὴν Έταιρεία «ἵνα καὶ οὗτοι χώραν τινὰ σχῶσιν τὴν κατωτάτην ἐν τῇ πλουσίᾳ τῆς Έταιρείας βιβλιοθήκῃ»¹¹.

8 Φ. IV, 428/9/21 Ἰουνίου 1838.

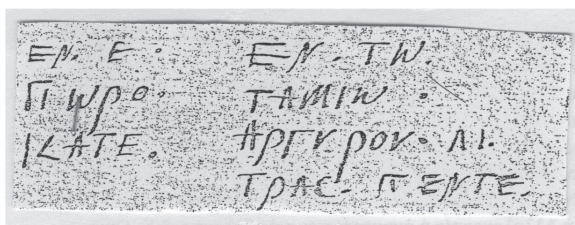
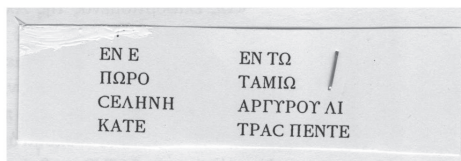
9 Φ. VIII, 457/8-12-1839 (Ρωσισίτι).

10 Φ. VIII, 12-8-1840.

11 Φ. VIII, 1-3-1847.

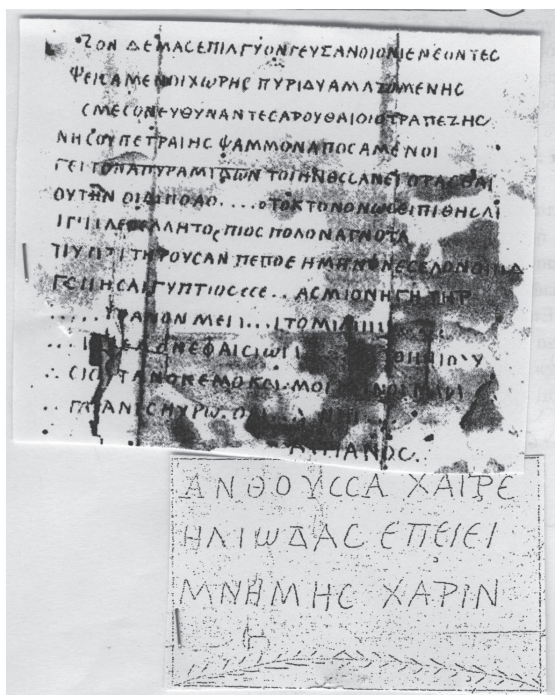
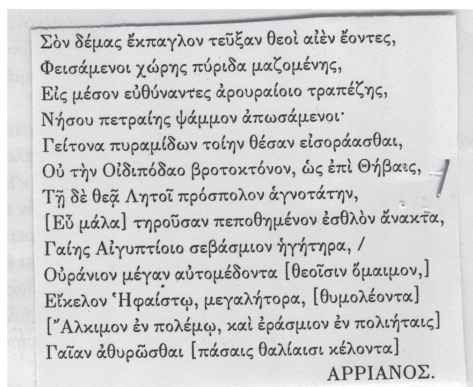
Επιγραφή Μνημείου (Εικ. 1)

Λείψανον Ψηφίσματος (Εικ. 2)

Αρχεῖον Κ. Οικονόμου, Φ. II, 103/3-6-1819 καὶ Φ. VIII, 7-6-1819

Κ. Οικονόμος, «Πρὸς τὸν μπεῖζαδὲ Κωστάκην Μουρούζην, ἐξόριστον ὄντα εἰς Μυτιλήνην»

Ἑλληνικαὶ Ἐπιγραφαὶ (Εικ. 3)

Αρχεῖον Κ. Οικονόμου, Φ. II, 149/30-6-1819

Joseph de Cramer, Monsieur Constantin Iconomos, Professeur de Belles Lettres

Ἡ Ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος; Ἔργον τοῦ Κ. Βολανάκη

Η άπελευθέρωση της Χίου από το άγγμα Ελλήνων πεζοναυτών. Αϊκή λιθογραφία έποχής